Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования «Витебский государственный
университет имени П.М. Машерова»
Кафедра социально-педагогической работы

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ: ПРОГРАММЫ, АНТОЛОГИЯ

Методические рекомендации

Витебск
ВГУ имени П.М. Машерова
2025

УДК 37.015.31:172.15:159.923.2-057.875(075.8)
ББК 74.005.24я73+88.542.5я73+74.480.0я73
Ф79

Печатается по решению научно-методического совета учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова». Протокол № 3 от 26.02.2025.

Составители: заведующий кафедрой социально-педагогической работы ВГУ имени П.М. Машерова, кандидат педагогических наук, доцент **Е.Л. Михайлова;** доцент кафедры социально-педагогической работы ВГУ имени П.М. Машерова, кандидат педагогических наук, доцент **Н.Ю. Андрущенко;** старший преподаватель кафедры социально-педагогической работы ВГУ имени П.М. Машерова **Л.В. Королькова**

Р е ц е н з е н т :
заведующий кафедрой инклюзивного образования
ВГУ имени П.М. Машерова, кандидат педагогических наук, доцент
Н.И. Бумаженко

Ф79 **Формирование национального самосознания студентов: программы, антология :** методические рекомендации / сост.: Е.Л. Михайлова, Н.Ю. Андрущенко, Л.В. Королькова. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2025. – 56 с.

Издание включает методические материалы (разработанные программы, высказывания известных белорусских и зарубежных мыслителей, антологию, пословицы и поговорки, описание праздников), которые можно применять на учебных занятиях и во внеучебной деятельности.

Рекомендовано для преподавателей, обеспечивающих учебный процесс и организующих воспитательную работу со студентами, обучающимися, а также для педагогов учреждений образования и дополнительного образования, студентов.

УДК 37.015.31:172.15:159.923.2-057.875(075.8)
ББК 74.005.24я73+88.542.5я73+74.480.0я73

© ВГУ имени П.М. Машерова, 2025

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ 4
ПРОГРАММЫ 5
Праграма вучэбнага факультатыва “Культура Беларусі” 5
Метадычныя рэкамендацыі да праграмы 11
Раздзел “Беларускі дзіцячы фальклор” 11
Раздзел “Гульнявыя дзіцячыя святы і абрады беларускага народнага календара” 15
Раздзел “Святы і святочныя дні” 16
Раздзел “Народная творчасць” 17
Раздзел “Традыцыйныя народныя веды беларусаў” 19
Раздзел “Беларускае традыцыйнае народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва” 20
Раздзел “Беларускія народныя каляндарна-земляробчыя святы і абрады” 23
Раздзел “Народная сямейна-традыцыйная абраднасць беларусаў” 29
Педагагічная праграма “Урокі фальклора” 32
МИНИ-АНТОЛОГИЯ 39
Конфуций. *Беседы и суждения* 42
Владимир Мономах. *Поучение* 42
Ян Лициний Намысловский. *Избранные «Сентенции»* 44
Константин Дмитриевич Ушинский. *Глава VIII. Воспитание и характер. Какую роль играет народность в воспитании?* 46
М.І. Касьпяровіч. *Асьветнае краязнаўства* 50
К. Шапялевіч. *Організацыя і змест працы школьна-краязнаўчых гурткоў* 51
Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі 51
Беларускія народныя святы і абрады 53

ВВЕДЕНИЕ

«Формирование национального самосознания студентов: программы, антология», в первую очередь предназначено для эффективной организации воспитательной работы в условиях учреждения образования.

Издание включает методические материалы (разработанные программы, высказывания известных белорусских и зарубежных мыслителей, антологию, пословицы и поговорки, описания праздников), которые можно применять на учебных занятиях и во внеучебной деятельности.

Программа «Культура Беларусі», рассчитанная на обучающихся со 2 по 11 класс, охватывает годовой народный земледельческий и семейный календарь праздников и обрядов белорусов, в том числе значимые для народа этнокультурные, этнопедагогические аспекты. Программа «Урокі фальклора» направлена на работу созданного детского фольклорного коллектива для наиболее полного и всестороннего развития личности, раскрытия творческих способностей каждого ребенка, формирования интереса к родному языку, любви к Родине, родной земле, а также для знакомства с обрядами, традициями и юмором белорусского народа.

Представленные программы были разработаны старшим преподавателем кафедры социально-педагогической работы Л.В. Корольковой.

Важным аспектом исторического педагогического образования является работа с первоисточниками. В данном издании размещены высказывания известных людей – ученых, просветителей, педагогов – для обсуждения и организации бесед, выдержки из трудов ученых по нравственному, патриотическому, трудовому воспитанию, а также белорусские народные пословицы и поговорки, праздники и обряды.

Антология и мини-антология разработаны доцентом кафедры социально-педагогической работы Н.Ю. Андрущенко. Этнокультурные материалы (пословицы и поговорки, праздники и обряды белорусов) и мини-антология (на белорусском языке) представлены заведующим кафедрой социально-педагогической работы Е.Л. Михайловой.

Рекомендовано для преподавателей, обеспечивающих учебный процесс и организующих воспитательную работу со студентами, обучающимися, а также для педагогов учреждений образования, педагогов дополнительного образования, студентов.

ПРОГРАММЫ

Программы, созданные для организации воспитательной работы, содержат этнографические материалы, этнопедагогические идеи, устное народное творчество, связаны с белорусским календарем праздников и семейной обрядностью. Программы, разработанные для педагогов образовательных учреждений и педагогов дополнительного образования, могут вариативно использоваться для учреждений среднего специального и высшего образования.

ПРАГРАМА ВУЧЭБНАГА ФАКУЛЬТАТЫВА “КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ”

Тлумачальная запіска

У народзе кажуць: “Няма дрэва без каранёў, дому без фундамента”. Цяжка пабудаваць будучыню, не пазнаючы гістарычных каранёў. Са шкадаваннем даводзіцца прызнаць, што за апошні час цікавасць да звычаяў старадаўнасці не вельмі актыўная, асабліва ў моладзі, школьнікаў. А як бывала, весела праходзілі вячоркі, калядкі, талака, масленіца, вяселле… Колькі было паэзіі, народнага гумару, кемлівасці.

Ніводнае свята не абыходзілася без гармоніка, балалайкі, дудкі. Зараз сапраўды народныя музычныя інструменты на вуліцах, у народным асяроддзі амаль змоўклі.

Нярэдка даводзіцца чуць нараканні на тое, што ў сучасным жыцці, асабліва ў моладзі, усё меней ды меней месца застаецца для народнай песні, старажытнага абраду. Асноўнае месца займае сучасная музыка, песні без слоў і зместу.

Адным са шляхоў павышэння сацыяльна-культурнай актыўнасці людзей з’яўляецца далейшае развіццё і ўдасканаленне свят каляндарнага цыкла, вывучэнне гісторыі беларускай народнай культуры, што з’яўляецца найбольш эфектыўнымі формамі засваення культурнай спадчыны прадстаўнікамі розных катэгорый насельніцтва. Аднак, як сведчыць практыка, дзейнасць шматлікіх агульнаадукацыйных школ у гэтай сферы народнай творчасці знаходзіцца пакуль што ў нездавальняючым становішчы.

Так, вывучэнне каляндарных свят, іх агульных і спецыфічных рыс, узаемадзеяння традыцый і навацый мае практычную неабходнасць, з’яўляецца сацыяльна значным.

Факультатыўная дысцыпліна “Культура Беларусі” мае шырокае прызначэнне, паколькі распрацавана з тым улікам, каб быць актуальнай як для навучэнцаў агульнаадукацыйных школ, так і сярэдніх спецыяльных устаноў, а таксама студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі. Яго змест, прынцыпы пабудовы праграмы і метадычная сістэма выкладання маюць мэту выкарыстоўваць сілу ўздзеяння ўсіх напрамкаў народнай творчасці ў іх комплексе для фарміравання асобы школьніка, навучэнца, студэнта, маральна-псіхалагічных перакананняў.

Мэта факультатыўнай дысцыпліны – фарміраванне асобы праз народную творчасць. Праграма таксама накіравана на вывучэнне беларускай народнай культуры, праблем выкарыстання вольнага часу школьніка скрозь прызму фальклорна-этнічных працэсаў, раскрыццё шляхоў удасканалення сучасных каляндарных свят на аснове культурна-гістарычнай пераемнасці.

Праграма факультатыўнай дысцыпліны прадугледжвае наступныя задачы:

1. Авалоданне школьнікамі, навучэнцамі, студэнтамі ведамі аб этнічнай гісторыі і матэрыяльнай культуры беларусаў.

2. Знаёмства з духоўнай культурай і яе неад'емным элементам – святамі і абрадамі.

3. Раскрыццё генетычнай асновы і тэндэнцый развіцця каляндарных свят, іх этнічнай спецыфікі, агульнанацыянальных рыс і лакальных асаблівасцей.

4. Вызначэнне працэсаў пераемнасці, зменлівасці і ўстойлівасці каляндарнай абраднасці беларусаў.

5. Выяўленне асноўных прычын, якія перашкаджаюць распаўсюджванню народных традыцый, абазначэнне шляхоў павышэння выхаваўчага ўздзеяння свят каляндарнага цыкла і выпрацоўка практычных рэкамендацый па выкарыстанні лепшых элементаў беларускай абраднасці ў жыцці.

6. Фарміраванне творчай свядомасці школьнікаў.

Матэрыял у праграме змешчаны па прынцыпе ад простага да складанага.

Найбольш аптымальным спосабам адукацыі і выхавання школьнікаў, навучэнцаў, студэнтаў з'яўляецца прынцып міжпрадметных сувязей. Па гэтым прынцыпе пабудавана праграма. Яна ўлічвае змест такіх прадметаў / дысцыплін, як "Гісторыя Беларусі", "Культуралогія", "Музыка", "Сусветная мастацкая культура", "Літаратуразнаўства", "Выяўленчае мастацтва", "Рытміка", "Беларуская мова", "Беларуская літаратура", "Фізічнае выхаванне". Таму асобныя тэмы прадмета "Культура Беларусі" не прадугледжаны ў праграме або маюць аглядны характар, а за аснову факультатыўнай дысцыпліны ўзяты яго галоўны раздзел "Этнаграфія і фальклор Беларусі", які не вывучаецца іншымі прадметамі. Выкарыстанне фальклору дапамагае станоўчаму пераносу ведаў, якія школьнікі, навучэнцы, студэнты набылі на занятках па іншых прадметах, у новыя ўмовы, развівае іх мысленне.

Фальклор як сінкрэтычная творчасць якраз і адпавядае дзіцячаму светаўспрыманню рэчаіснасці. Таму нельга недаацэньваць народную традыцыйную творчасць у комплексным выхаванні, адукацыі, асабліва малодшых школьнікаў, якія спрыяюць больш высокаму творчаму ўзросту засваення разнастайных ведаў. Факультатыўная дысцыпліна таму можа вывучацца нават дзецьмі малодшага школьнага ўзросту (другія класы).

Праграма "Культура Беларусі" пабудавана ў двух напрамках: тэарэтычная падрыхтоўка і набыццё школьнікамі, навучэнцамі, студэнтамі практычных ведаў і ўменняў праз удзел у школьным / студэнцкім фальклорным гуртку "Спадчына", грамадскіх арганізацыях "Нашчадкі", "Сузор'е", школьных раённых і гарадскіх фальклорных фестывалях, мерапрыемствах, аглядах і конкурсах. Формай асваення і кантролю ведаў з'яўляюцца самастойныя распрацоўкі асобных тэм праграмы школьнікамі, навучэнцамі, студэнтамі, падрыхтоўка рэфератаў і паведамленняў, удзел у агульнашкольных канферэнцыях у якасці дакладчыкаў.

Праграма разлічана на 340 гадзін з ліку школьнага кампанента. Праводзіцца 1 раз на тыдзень у аб'ёме 1 гадзіна.

Факультатыўная дысцыпліна (раздзел "Этнаграфія і фальклор Беларусі") можа быць спецыялізаванай вучэбнай дысцыплінай установы адукацыі, якая мае культуралагічны або этнапедагагічны накірунак адукацыі і выхавання школьнікаў, навучэнцаў, студэнтаў. Праграма ўключае наступныя раздзелы: "Беларускі дзіцячы фальклор", "Гульнявыя дзіцячыя святы і абрады беларускага народнага календара", "Святы і святочныя дні", "Народная творчасць", "Традыцыйныя народныя веды беларусаў", "Беларускае традыцыйнае народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва", "Беларускія народныя каляндарна-земляробчыя святы і абрады", "Народная сямейна-традыцыйная абраднасць беларусаў".

Для больш глыбокага засваення матэрыялу павінны выкарыстоўвацца розныя віды заняткаў: заняткі-гульні, заняткі-дыспуты, заняткі-экскурсіі, тэатралізаваныя, камбінаваныя, падагульняючыя, аукцыёны ведаў, конкурсы і фальклорныя віктарыны, пазнавальна-забаўляльныя праграмы.

Акрамя заняткаў праграма прадугледжвае наведванне музеяў, выстаў народнай творчасці, культурна-асветных устаноў, сустрэчы з народнымі майстрамі, этнографамі, фалькларыстамі, дзеячамі культуры, прагляд і аналіз выступленняў фальклорных калектываў, праграм фестываляў народнай творчасці, сямейных абрадаў, свят народных рамёстваў, выраб па традыцыйных рэцэптах беларускіх абрадавых страў і напояў.

Шырокая палітра тэм, што ўваходзяць у раздзелы праграмы, дае ўяўленне аб незвычайным багацці беларускага фальклору, народнай творчасці, спрыяе развіццю разнастайных творчых заняткаў і здольнасцей школьнікаў, навучэнцаў, студэнтаў.

Прадстаўленая праграма можа быць перапрацавана для устаноў сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай адукацыі (з варыяцыяй тэм, гадзін на вывучэнне).

Прыкладны тэматычны план па вучэбным факультатыве “Культура Беларусі” (раздзел “Этнаграфія і фальклор Беларусі”) для ўстаноў адукацыі

№ п/п	*Назва раздзелу, тэм*	*Клас*	*Колькасць гадзін*
1	*2*	*3*	*4*
РАЗДЗЕЛ 1. БЕЛАРУСКІ ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР			
1.1	ТЭМА 1. Уводзіны. Дзіцячы фальклор як від народнай творчасці	2	1
1.2	ТЭМА 2. Калыханкі	2	3
1.3	ТЭМА 3. Забаўлянкі	2	3
1.4	ТЭМА 4. Дражнілкі	2	2
1.5	ТЭМА 5. Лічылкі	2	4
1.6	ТЭМА 6. Заклічкі. Прыгаворы	2	3
1.7	ТЭМА 7. Беларускія дзіцячыя народныя гульні	2	18
	УСЯГО:	2 клас	34 гадзіны
1.8	ТЭМА 8. Фальклор для дзяцей – складаная сукупнасць жанраў	3	1
1.9	ТЭМА 9. Казкі	3	4
1.10	ТЭМА 10. Песні дзіцячага фальклору. Прыпеўкі	3	3
1.11	ТЭМА 11. Небыліцы	3	3
1.12	ТЭМА 12. Дакучкі	3	3
1.13	ТЭМА 13. Загадкі	3	5
1.14	ТЭМА 14. Беларускія народныя скарагаворкі	3	3
1.15	ТЭМА 15. Беларускія дзіцячыя народныя гульні	3	12
	УСЯГО:	3 клас	34 гадзіны
1.16	ТЭМА 16. Фальклор для дзяцей як адносна самастойная сістэма	4	1
1.17	ТЭМА 17. Прыказкі і прымаўкі	4	4
1.18	ТЭМА 18. Дзіцячыя анекдоты, жарты, досціпы	4	5
1.19	ТЭМА 19. Беларускія народныя прыкметы і павер’і	4	4
1.20	ТЭМА 20. Легенды і паданні	4	4
1.21	ТЭМА 21. Беларускія дзіцячыя народныя гульні для дзяцей	4	16
	УСЯГО:	4 клас	34 гадзіны

РАЗДЗЕЛ 2. ГУЛЬНЯВЫЯ ДЗІЦЯЧЫЯ СВЯТЫ І АБРАДЫ БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА			
2.1	ТЭМА 1. Дзіцячы гульнёвы фальклор свят і абрадаў каляндарнага цыкла: агульная характарыстыка	5	1
2.2	ТЭМА 2. Народны каляндар	5	3
2.3	ТЭМА 3. Народныя дзіцячыя гульні каляндарна-абрадавых свят зімы	5	3
2.4	ТЭМА 4. Гульнёвы дзіцячы фальклор каляндарна-абрадавых свят вясновага цыкла	5	3
2.5	ТЭМА 5. Народныя дзіцячыя гульні каляндарна-абрадавых свят лета	5	3
2.6	ТЭМА 6. Дзіцячыя гульні і забавы каляндарна-абрадавых свят восені	5	2
2.7	ТЭМА 7. Народная гульня як грамадская з’ява	5	1
	УСЯГО:	5 клас	16 гадзін
РАЗДЗЕЛ 3. СВЯТЫ І СВЯТОЧНЫЯ ДНІ			
3.1	ТЭМА 1. Агульная характарыстыка свят і святочных дзён на Беларусі	5	2
3.2	ТЭМА 2. Свята дома, двара	5	2
3.3	ТЭМА 3. Свята вуліцы	5	2
3.4	ТЭМА 4. Свята горада	5	3
3.5	ТЭМА 5. Свята вёскі	5	2
3.6	ТЭМА 6. Свята песні	5	3
3.7	ТЭМА 7. Свята першай баразны	5	2
3.8	ТЭМА 8. Свята ўраджаю	5	2
	УСЯГО:	5 клас	18 гадзін
РАЗДЗЕЛ 4. НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ			
4.1	ТЭМА 1. Уводзіны ў раздзел. Асноўныя формы і віды народнай творчасці беларусаў	6	1
4.2	ТЭМА 2. Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць	6	2
4.3	ТЭМА 3. Народныя беларускія гульні	6	2
4.4	ТЭМА 4. Беларускі народны танец	6	2
4.5	ТЭМА 5. Беларуская народная музычная творчасць	6	2
4.6	ТЭМА 6. Беларускі народны тэатр	6	4
4.7	ТЭМА 7. Беларусі кірмаш	6	3
	УСЯГО:	6 клас	16 гадзін
РАЗДЗЕЛ 5. ТРАДЫЦЫЙНЫЯ НАРОДНЫЯ ВЕДЫ БЕЛАРУСАЎ			
5.1	ТЭМА 1. Народная мараль	6	2
5.2	ТЭМА 2. Народны этыкет	6	3
5.3	ТЭМА 3. Народная педагогіка	6	2
5.4	ТЭМА 4. Народная медыцына	6	2
5.5	ТЭМА 5. Народная метэаралогія	6	3
5.6	ТЭМА 6. Міфалогія і міфалагічныя вобразы ў беларускім фальклоры	6	3
5.7	ТЭМА 7. Беларуская народная кухня	6	3
	УСЯГО:	6 клас	18 гадзін

РАЗДЗЕЛ 6. БЕЛАРУСКАЕ ТРАДЫЦЫЙНАЕ НАРОДНАЕ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОЕ МАСТАЦТВА			
6.1	ТЭМА 1. Народнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва: яго асаблівасці і характар	7	2
6.2	ТЭМА 2. Мастацкая апрацоўка дрэва	7	2
6.3	ТЭМА 3. Разьба па косці	7	1
6.4	ТЭМА 4. Ганчарства	7	2
6.5	ТЭМА 5. Саломапляценне	7	3
6.6	ТЭМА 6. Пляценне з лазы	7	2
6.7	ТЭМА 7. Выцінанка як від народнай дэкаратыўна-прыкладной творчасці	7	1
6.8	ТЭМА 8. Кавальства як від беларускага народнага рамяства	7	1
6.9	ТЭМА 9. Мастацкі роспіс	7	2
6.10	ТЭМА 10. Вырабы з цеста	7	1
6.11	ТЭМА 11. Ткацтва	7	3
6.12	ТЭМА 12. Вышыўка	7	3
6.13	ТЭМА 13. Беларускі ручнік	7	2
6.14	ТЭМА 14. Беларускі арнамент	7	3
6.15	ТЭМА 15. Беларускае народнае адзенне	7	4
6.16	ТЭМА 16. Стан сучаснай беларускай народнай дэкаратыўна-прыкладной творчасці	7	2
	УСЯГО:	7 клас	34 гадзіны
РАЗДЗЕЛ 7. БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ КАЛЯНДАРНА-ЗЕМЛЯРОБЧЫЯ СВЯТЫ І АБРАДЫ			
7.1	ТЭМА 1. Уводзіны ў раздзел	8	2
Падраздзел “Народныя каляндарна-абрадавыя святы зімы”			
7.2	ТЭМА 2. Зімовы перыяд беларускага народнага земляробчага календара	8	1
7.3	ТЭМА 3. Зімовы Мікола	8	1
7.4	ТЭМА 4. Беларускі народны абрадава-святочны каляндарны цыкл	8	5
7.5	ТЭМА 5. Свята Грамніцы – Стрэчанне	8	2
7.6	ТЭМА 6. Масленіца	8	4
7.7	ТЭМА 7. Традыцыі і навацыі ў сучасных каляндарна-абрадавых святах зімовага перыяду	8	2
Падраздзел “Народныя каляндарна-абрадавыя святы вясны”			
7.8	ТЭМА 8. Веснавы перыяд беларускага народнага земляробчага календара: агульная характарыстыка	8	1
7.9	ТЭМА 9. Святы сустрэчы вясны	8	2
7.10	ТЭМА 10. Благавешчанне – старажытнае веснавое свята народнага календара	8	1
7.11	ТЭМА 11. Вялікдзень – славянскае свята абуджэння прыроды	8	3
7.12	ТЭМА 12. Радаўніца – дзень памінання продкаў	8	1
7.13	ТЭМА 13. Юр’я – старадаўняе земляробчае свята першага абрадавага выгану жывёлы ў поле	8	2
7.14	ТЭМА 14. Веснавы абрад “Страла”	8	1

7.15	ТЭМА 15. Мікола – старадаўняе каляндарна-абрадавае свята апекуна земляробства	8	1
7.16	ТЭМА 16. Абрады “Сёмуха” – русальнага цыкла	8	3
7.17	ТЭМА 17. Выкарыстанне народных традыцый у сучасных каляндарных святах веснавога цыкла	8	2
	УСЯГО:	8 клас	34 гадзіны
	Падраздзел “Народныя каляндарна-абрадавыя святы летняга цыкла”		
7.18	ТЭМА 18. Летні перыяд земляробчага календара: агульная характарыстыка	9	1
7.19	ТЭМА 19. Касецкія абрады, традыцыі і звычаі беларусаў	9	1
7.20	ТЭМА 20. Купалле – свята ў гонар агню і сонца	9	6
7.21	ТЭМА 21. Пятро – старажытнае земляробчае свята культа зеляніны	9	1
7.22	ТЭМА 22. Ілля – распарадчык дажджоў і навальніц, апякун земляробства	9	1
7.23	ТЭМА 23. Жніўныя святы народнага календара	9	4
7.24	ТЭМА 24. Традыцыі і навацыі ў сучасных каляндарна-абрадавых святах жніва беларусаў	9	1
7.25	ТЭМА 25. Спасаўскія святкі	9	1
7.26	ТЭМА 26. Прачыстая – свята ўраджаю	9	1
	Падраздзел “Асенні перыяд народнага земляробчага календара”		
7.27	ТЭМА 27. Асеннія святы ўсходніх славян, іх агульнаславянскія рысы і нацыянальныя асаблівасці ў беларусаў	9	2
7.28	ТЭМА 28. Багач – старажытнае свята заканчэння ўборкі збожжа	9	2
7.29	ТЭМА 29. Здзвіжанне – свята “закрывання” зямлі на зіму	9	2
7.30	ТЭМА 30. Абрад “Жаніцьба коміна”	9	2
7.31	ТЭМА 31. Пакровы – народнае земляробчае свята заканчэння ўсіх палявых работ	9	2
7.32	ТЭМА 32. Асяніны – дзень памінання продкаў, асеннія дзяды	9	1
7.33	ТЭМА 33. Піліпаўка	9	2
7.34	ТЭМА 34. Выкарыстанне народных традыцый у сучасных каляндарна-абрадавых святах восені	9	2
7.35	ТЭМА 35. Заключэнне па раздзелу	9	2
	УСЯГО:	9 клас	34 гадзіны
	РАЗДЗЕЛ 8. НАРОДНАЯ СЯМЕЙНА-ТРАДЫЦЫЙНАЯ АБРАДНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ		
8.1	ТЭМА 1. Уводзіны ў раздзел	10	3
8.2	ТЭМА 2. Радзінная абраднасць	10	21
8.3	ТЭМА 3. Беларускае народнае вяселле	10	10
		11	16
8.4	ТЭМА 4. Пахавальна-памінальная абраднасць	11	10

8.5	ТЭМА 5. Сучасныя беларускія традыцыі святкавання дзён нараджэнняў, юбілеяў і дзён імянінніка	11	1
8.6	ТЭМА 6. Праводзіны ў войска	11	1
8.7	ТЭМА 7. Уваходзіны (Наваселле)	11	2
8.8	ТЭМА 8. Новы год	11	1
8.9	ТЭМА 9. Народная талака	11	1
8.10	ТЭМА 10. Прастольныя святы	11	1
8.11	ТЭМА 11. Падагульняючы занятак па раздзелу, факультатыву	11	1
	УСЯГО:	10–11 кл.	68 гадзін
	УСЯГО ПА ФАКУЛЬТАТЫВЕ :	2–11 кл.	340 гадзін

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ДА ПРАГРАМЫ

РАЗДЗЕЛ “БЕЛАРУСКІ ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР”

ТЭМА 1. УВОДЗІНЫ. ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР ЯК ВІД НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ

Асноўныя жанры фальклору для дзяцей і іх агульная характарыстыка. Незвычайнасць зместу дзіцячага фальклору, яго актыўныя дзеючыя вобразы.

ТЭМА 2. КАЛЫХАНКІ

Калыханкі як адзін з самых старадаўніх відаў народнай творчасці. Галоўная функцыя калыханак – супакойванне дзіцяці, каб яно хутчэй засыпала. Калыханка як старажытны песенны жанр. Асаблівасці калыханак: адухоўленасць прыроды, звяры і жывёлы надзелены чалавечымі якасцямі, плаўнасць і спакойнасць мелодыі, рытм адпавядае рытму гушканняў калыскі. Сэнс калыханак – знаёміць дзіцяці з навакольным светам, расказваць пра хатніх жывёл, птушак, розных звяроў, іх прыгоды і ўчынкі. Асноўныя вобразы калыханак: кот, мышкі, курку, галубы, сарокі, зайчыкі, бычок.

ТЭМА 3. ЗАБАЎЛЯНКІ

Забаўлянкі, пацешкі, забаўкі: іх характэрныя рысы і прызначэнне. Прызначэнне забаўлянак: суцяшаць просценькімі гульнямі, рассмяшыць дзіця, весяліць, узбуджаць, рабіць дзіця бадзёрым. Формы забаўлянак: вершаваныя шматрадкоўі з хуткім рытмам, прыгаворы, жартоўна-гумарыстычныя, вымаўляюцца ў рытме рухаў і поўных дзеянняў, імправізацыя. Асобныя групы забаўлянак: гушканне на назе дарослага, імітуючы язду на кані; забаўлянкі пры гульні з ножкамі, пальцамі і ручкамі дзіцяці; забаўлянкі, якія суправаджаюць казытанне, пагладжванне.

ТЭМА 4. ДРАЖНІЛКІ

Дражнілкі – невялікія вершаваныя творы, у якіх высмейваецца “супраціўнік”. Накіраванасць сатыры дражнілак: на імя чалавека, нейкія своеасаблівыя якасці чалавека. Дражнілкі як сродак свайго роду самасцвярджэння.

ТЭМА 5. ЛІЧЫЛКІ

Лічылкі як невялікія вершаваныя гумарыстычнага характару творы, з дапамогай якіх вызначаецца чарговасць у гульні, выбіраюцца вядучыя або дзеючыя асобы. Спецыфіка лічылак. Групы лічылак: сюжэтныя і бессюжэтныя. З гісторыі ўзнікнення лічылак і іх прызначэння. Сучасны час і яго ўплыў на змест лічылак.

ТЭМА 6. ЗАКЛІЧКІ. ПРЫГАВОРЫ

Заклічкі - кароткія прыгаворы, звернутыя да сонца, дажджу, насякомых, птушак, раслін. Вершаваныя прыгаворы і дзіцячыя дзеянні. Прыгаворы пры купанні, пры збіранні грыбоў, у час пасьбы жывёлы. Характэрныя рысы прыгавораў: багацейшая рыфма твораў, дакладны рытм.

ТЭМА 7. БЕЛАРУСКІЯ ДЗІЦЯЧЫЯ НАРОДНЫЯ ГУЛЬНІ

Гульня як адзін з асноўных жанраў дзіцячага фальклору, асноўная форма дзейнасці дзяцей, змест іх жыцця. Гульня і далучэнне дзяцей да радаснага знаёмства з навакольным светам. Развіццё творчых здольнасцей дзяцей, фантазіі, іх чалавечых якасцей праз гульню. Асноўныя задачы гульняў і іх напрамкі: гульні па развіццю радаснага настрою, вытрымкі, спрыту; гульні па развіццю ўвагі і хуткасці рэакцыі; гульні па выхоўванню добрых пачуццяў да звяроў; гульні на вобразнае выхаванне рухаў; гульні на асцярожнасць; знаёмства з паступовасцю развіцця раслін. Гульні з музыкай. Гульні-даганялкі. Гульні-пошукі.

ТЭМА 8. ФАЛЬКЛОР ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ – СКЛАДАНАЯ СУКУПНАСЦЬ ЖАНРАЎ

Разнастайнасць жанраў па сваёй прыродзе, часе ўзнікнення практычнай функцыянальнай прызначанасць і мастацкім афармленні. Дзіцячы фальклор – важная састаўная частка ўсёй духоўнай культуры народа.

ТЭМА 9. КАЗКІ

Казка як мастацкае, вуснае, у пераважнай большасці празаічнае апавяданне сацыяльна-бытавога, фантастычнага або навелістычна-авантурнага зместу, якое адлюстроўвае рэчаіснасць скрозь прызму фантазіі, выдумкі, фальклорнай умоўнасці і заключае ў сабе дыдактычна-навучальны сэнс. Казкі – з'ява, уласцівая духоўнаму жыццю кожнага народа. Асаблівасці беларускіх казак, працэс узнікнення і развіцця казак. Асноўныя групы беларускіх казак: аб жывёлах, чарадзейныя казкі, сацыяльна-бытавыя, авантурна-навелістычныя (прыгодніцкі характар). Казачнікі – таленавітыя выканаўцы казак.

ТЭМА 10. ПЕСНІ ДЗІЦЯЧАГА ФАЛЬКЛОРУ. ПРЫПЕЎКІ

Класіфікацыя, змест, форма і вобразная сістэма дзіцячых песень. Каляндарна-абрадавыя песні. Рознахарактарнасць песень. Жывёльны свет і сюжэтны дзіцячых песень. Жартоўныя песні. Прыпеўка – аднатрофная лірычная песенька самага разнастайнага зместу, якая складаецца з чатырох, радзей – шасці або васьмі радкоў. Дзіцячыя прыпеўкі (пястушкі) і іх тэматыка.

ТЭМА 11. НЕБЫЛІЦЫ

Небыліцы – творы народнай вусна-паэтычнай творчасці пра незвычайнасць дзеянняў, у іх адлюстраваных, пра відавочную неадпаведнасць уяўленням аб навакольным свеце. Небыліца як свайго роду гульня ў перавернуты свет, пра заведама немагчымыя рэчы. Найбольш пашыраныя сюжэты небыліц для дзяцей: жаніцьба і смерць камара; пра вошку, што парылася ў лазні і з палка звалілася; пра непаслухмяных казла, казу; пра сіўку-варонку, пра дзятла.

ТЭМА 12. ДАКУЧКІ

Дакучкі – творы без канца. Іх папулярнасць сярод дзяцей. "Сакрэт" іх бясконцасці ў пабудове: апошнія радкі патрабуюць паўтарэння ўсяго тэксту з самага пачатку.

ТЭМА 13. ЗАГАДКІ

Загадкі – адзін з самых старадаўніх жанраў вуснай народнай творчасці. Іншасказальнасць, вобразнасць форм загадак. Зашыфраванасць зместу – жанравая спецыфіка загадкі. Працоўная дзейнасць чалавека як першапачатковыя вытокі загадкі. Асноўнае прызначэнне загадак: праверка разумовых здольнасцей кемлівасці, вынаходлівасці дзіцяці. Змест казак і іх галоўная тэматыка. Загадкі пра характар сельскагаспадарчых работ, пра свойскіх жывёл і птушак, харчаванне і ежу, надворную пабудову і жыллё, адзенне і абутак, пра будову свету. Загадкі на сацыяльныя тэмы, пра звычаі, абрады, пра сямейны лад і грамадскія адносіны. Загадкі-пратэст супраць уціску і няволі, няроўнасці, несправядлівасці, супраць улады грошай. Вясельныя загадкі. Прытчы-загадкі, казкі-загадкі, легенды-загадкі, загадкі-пытанне, задачы. Асноўны прынцып пабудовы загадкі як мастацкага твору – замена аднаго прадмета другім. Галоўная функцыя загадкі – развіваць у дзяцей мастацка-вобразнае мысленне, паэтычны погляд на рэчаіснасць.

ТЭМА 14. БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ СКАРАГАВОРКІ

Скарагаворкі як твор – жанр гульнёвага фальклору. Асноўныя функцыі скарагаворак: весяліць, забаўляць дзіця, узбуджаць яго, рабіць бадзёрым, развіваць мову і яе хуткасць.   Разнастайнасць тэматыкі скарагаворак.

ТЭМА 15. БЕЛАРУСКІЯ ДЗІЦЯЧЫЯ НАРОДНЫЯ ГУЛЬНІ

Народная гульня як сродак усебаковага выхавання дзяцей. Калектыўнасць народных гульняў. Эмацыянальны стан усіх удзельнікаў гульні. Удзел дарослага ў гульнях і яго роля ў стварэнні адпаведнага настрою ўдзельнікаў. Роля асабістай ініцыятывы дзяцей у арганізацыі гульні. Разнастайнасць мелодый напеваў гульняў. Асноўныя задачы гульняў і іх напрамкі: гульні па выхоўванню любові да роднай мовы; выпрацоўка навыкаў хуткага бегу; выхоўванне добрых пачуццяў дапамогі слабейшаму; добрых сяброўскіх узаемаадносін; гульні з песняй з мэтай развіцця слыху, памяці, творчых здольнасцей; гульні на ўзаемавыручку ў бядзе. Кароткія дзіцячыя гульні. Гульні з дапамогай музыкі. Слоўныя задачы-гульні. Гульні-даганялкі.

ТЭМА 16. ФАЛЬКЛОР ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ ЯК АДНОСНА САМАСТОЙНАЯ СІСТЭМА

Дзіцячы фальклор і яго цесная сувязь з народнай творчасцю. Узаемадзейнасць з рознымі жанрамі дарослага фальклору. Сацыяльныя функцыі дзіцячага фальклору: пазнавальная, выхаваўчая, эстэтычная, камунікатыўная. Еднасць дзіцячага фальклору з усёй вусна-паэтычнай творчасцю народа.

ТЭМА 17. ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Прыказкі і прымаўкі – лаканічныя творы, якія адлюстроўваюць багаты працоўны і жыццёвы вопыт народа, яго мудрасць, псіхалогію і светапогляд, маральна-этычныя і эстэтычныя ідэалы. Прыказка як створанае народам лаканічнае, вобразнае, устойлівае выслоўе з павучальным зместам, прамым і пераносным сэнсам. Закончанасць думкі ў прыказках. Незавершанасць думкі прымаўкі, яе роля ў раскрыцці сутнасці грамадскай або прыроднай з’явы, чалавечых рыс і ўчынкаў. Важнейшыя тэмы прыказак і прымавак у розныя гістарычныя часы: выкрыццё сацыяльнай несправядлівасці, сямейна-бытавыя адносіны, ухваленне лепшых рыс чалавека, праца чалавека, любоў да Радзімы, нянавісць да здраднікаў і ворагаў, гістарычныя падзеі, крытыка людскіх заганаў. Прыказкі і прымаўкі як своеасаблівая энцыклапедыя жыцця народа ў розныя гістарычныя эпохі, спадчына мінулага, жывая паэзія народа ў сучаснасці.

ТЭМА 18. ДЗІЦЯЧЫЯ АНЕКДОТЫ, ЖАРТЫ, ДОСЦІПЫ

Анекдот – невялікае, аднаэпізоднае апавяданне пра незвычайную смешную падзею, сітуацыю, рысу характару чалавека ці ўчынак, якое мае дасціпную неспадзяваную камічную развязку. Крытыка як аснова анекдотаў. Асаблівасці зместу анекдотаў: непрымірымасць да ўсяго адмоўнага і заганнага ў жыцці, аператыўнасць і актуальнасць. Жарт – апавяданне пра смешнае здарэнне, дасціпная насмешка. Незласлівы характар дзіцячых жартаў. Досціп або гумарэска – невялікі апавядальны твор, у якім трапна высмейваюцца прыватныя з’явы, паводзіны людзей. Добразычлівы характар смеху дзіцячых досціпаў. Мудрасць, дасціпнасць, знаходлівасць беларусаў у сатырычна-гумарыстычных жанрах фальклору. Разнастайнасць паводле зместу анекдотаў, жартаў, досціпаў на сямейна-бытавыя, маральныя і сацыяльныя тэмы. Мяккі, незласлівы гумар беларускіх дзіцячых анекдотаў, жартаў і досціпаў. Раскрыццё дзіцячай псіхалогіі, паказ спецыфікі ўспрымання дзецьмі навакольнага свету, своеасаблівасці разумення імі розных прыродных і грамадскіх з’яў у сатырычна-гумарыстычных жанрах фальклору.

ТЭМА 19. БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР’І

Прыкмета – прадказанне пэўнага выніку, заснаванае на аб’ектыўнай прычынна-выніковай залежнасці з’яў, падзей, дзеянняў і пацверджанае шматвяковым народным вопытам. Павер’е – уяўленне, якое імкнецца высветліць невядомы факт, наіўна растлумачыць паходжанне незразумелай з’явы, параіць ці засцерагчы, прадказаць будучыню, грунтуючыся выключна на вобразна-сімвалічных асацыяцыях. Народныя прыкметы і павер’і пра навакольны свет і прыроду, жывёльны і раслінны свет, прадказанні надвор’я, ураджаю. Чалавек, хата і сям’я ў прыкметах і павер’ях. Прыкметы і павер’і пра земляробства, жывёлагадоўлю, паляванне і рыбалоўства.

ТЭМА 20. ЛЕГЕНДЫ І ПАДАННІ

Легенды – трывала замацаваныя ў фальклорнай традыцыі вусныя апавядальныя творы, у аснове якіх ляжаць звязаныя з гісторыяй народа фантастычныя ці апаэтызаваныя вобразы або ўяўленні, якія ўспрымаюцца як меўшыя месца ў жыцці. Разнастайнасць беларускіх легенд па сваёй тэматыцы: аб стварэнні сусвету, паходжанні людзей, розных жывёл і птушак, паходжанні назваў мясцовасцей, рэчак, азёр. Паданні – вусныя апавяданні пра рэальных асоб і сапраўдныя падзеі, пра населеныя пункты, мясцовасці. Найбольш распаўсюджаныя ў беларускім фальклоры паданні: гістарычныя, тапанімічныя, пра скарбы, пра разбойнікаў, гераічныя справы беларусаў. Пазнавальная функцыя паданняў і легенд для дзяцей.

ТЭМА 21. БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ ГУЛЬНІ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ

Народныя гульні і іх роля ў фарміраванні грамадскіх рыс характару дзяцей. Тэорыя паходжання дзіцячай гульні. Класіфікацыя дзіцячых беларускіх гульняў. Рухомыя фальклорныя гульні ў натуральным асяроддзі. Гульні з удзелам дарослага, роля дарослага ў больш творчым і працяглым характары гульні. Моўныя вытокі гулняў, іх гукавысотныя інтанацыі. Умоўны падзел гульняў на групы: для маленькіх і старэйшых. Асноўныя задачы гульняў і іх напрамкі: развіццё ўменняў адгадваць тактычныя прыёмы праціўніка; гульні па развіццю калектывізму; гульні па развіццю моцы; пошук вобразных рухаў; гульні па выхаванню павагі да старэйшых, велівасці, цярплівасці, павагі адзін да аднаго. Працяглыя дзіцячыя гульні. Слоўныя задачы-гульні. Гульні-карагоды.

РАЗДЗЕЛ “ГУЛЬНЯВЫЯ ДЗІЦЯЧЫЯ СВЯТЫ І АБРАДЫ БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА”

ТЭМА 1. ДЗІЦЯЧЫ ГУЛЬНЁВЫ ФАЛЬКЛОР СВЯТ І АБРАДАЎ КАЛЯНДАРНАГА ЦЫКЛУ: АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Беларускія народныя зімовыя, веснавыя, летнія, восеньскія гульні для дзяцей. Іх агульная характарыстыка. Аграрная аснова народных дзіцячых гульняў каляндарна-земляробчых святаў і абрадаў.

ТЭМА 2. НАРОДНЫ КАЛЯНДАР

Народны-каляндар – сістэма адназначных у народнай свядомасці замацаваных ці рухомых дат, адна з форм духоўнай культуры народа. Традыцыйны народны беларускі каляндар як адлюстраванне поглядаў чалавека на навакольнае асяроддзе, шматлікія культурныя ўплывы. Узаемасувязь беларускага народнага календара. Народны каляндар і яго месца ў разнастайных фальклорных жанрах. З гісторыі календара.

ТЭМА 3. НАРОДНЫЯ ДЗІЦЯЧЫЯ ГУЛЬНІ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТ ЗІМЫ

Дзіцячыя гульнёвыя комплексы беларускага народнага абрадава-святочнага каляндарнага цыкла. Грамнічныя дзіцячыя “вяснянкі”, якімі “гукалі” вясну. Дзіцячыя масленічныя забавы беларусаў, іх своеасаблівасць, структура. Роля і месца дзяцей у спартыўна-гульнёвай частцы свята “Масленіца”.

ТЭМА 4. ГУЛЬНЁВЫ ДЗІЦЯЧЫ ФАЛЬКЛОР КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТ ВЯСНОВАГА ЦЫКЛУ

Асаблівасць, багацце і жанравая разнастайнасць дзіцячых гульнёвых комплексаў гукання вясны. Велікодныя дзіцячыя забавы. Гульні з фарбаванымі яйкамі: біццё і качанне яек, “яйка пад шапкай”. Веснавыя каляндарныя дзіцячыя гульні валачобніцтва, Юр’я, ваджэнне і пахаванне “стралы”, провады “русалкі”, траецкія гульні, гульні абраду “ваджэнне куста”.

ТЭМА 5. НАРОДНЫЯ ДЗІЦЯЧЫЯ ГУЛЬНІ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТ ЛЕТА

Купальскія дзіцячыя гульні і іх месца ў агульнай структуры свята. Роля і месца дзяцей у купальскіх кірмашах і карнавалах. Жніўныя гульні і песні свят народнага календара. Спасаўскія святкі і кірмашы.

ТЭМА 6. ДЗІЦЯЧЫЯ ГУЛЬНІ І ЗАБАВЫ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТ ВОСЕНІ

Асаблівасць гулліва-пацешлівага прызначэння свят восені. Дзіцячыя гульні забавы, іх месца на святочных восеньскіх кірмашах (Здзвіжанне, Пакровы, Дзень Маці, Мікола).

ТЭМА 7. НАРОДНАЯ ГУЛЬНЯ ЯК ГРАМАДСКАЯ З’ЯВА

Гульня – самастойны від свядомай дзейнасці чалавека. Гульня як умоўнае адлюстраванне рэчаіснасці. Змена зместу народных гульняў у сувязі з развіццём грамадскай свадомасці. Роля і месца народнай гульні ў беражлівым захоўванні лепшых традыцый, звычаяў і нацыянальнага каларыту.

РАЗДЗЕЛ “СВЯТЫ І СВЯТОЧНЫЯ ДНІ”

ТЭМА 1. АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА СВЯТ І СВЯТОЧНЫХ ДЗЁН НА БЕЛАРУСІ

Святы – сукупнасць звычаяў і абрадаў, якія выражаюць і замацоўваюць пэўныя погляды, пачуцці, адносіны людзей да прыроды і паміж сабою. Узнікненне свят у першабытным грамадстве. Святы і іх сувязь з каляндарным ці земляробчым цыкламі. Падзел свят на рэлігійныя, сінкрэтычныя (мелі рэлігійныя і безрэлігійныя элементы), безрэлігійныя. Сучасныя святы як урачыстасці, прысвечаныя важным гістарычным падзеям, грамадскім і палітычным з’явам, знамянальным датам, прафесіям. Падзел свят на грамадска-палітычныя, працоўныя, мастацкія. Святочныя дні – дакладна вызначаныя каляндарныя даты свят, свабодныя ад работы дні. Святочныя дні на Беларусі: 1 студзеня – Навагодняе свята, 7 студзеня – Раство (праваслаўнае), 8 сакавіка – Дзень жанчын, 1 траўня – Свята Працы, Радаўніца (па календары праваслаўнай канфесіі), 3 ліпеня – Дзень Незалежнасці, 7 лістапада – Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі, 25 снежня – Раство (каталіцкае).

ТЭМА 2. СВЯТА ДОМА, ДВАРА

Мэты свята – актывізаваць суседскія зносіны, больш зацікавіць аднаго да другога жывучых пад адным дахам людзей. Асноўныя функцыі свята: пашырыць кола суседскіх зносін і выконваць функцыю выхавання, аб’яднанне і зближэнне людзей самых розных прафесій і ўзростаў. Працэс падрыхтоўкі свята. Традыцыйная праграма свята: урачыстае адкрыццё свята, расповед пра жыхароў дома ці двара, розныя конкурсы (кулінарных жыхароў, на лепшае афармленне балкона, дзіцячых малюнкаў і вырабаў), выстаўкі (хатніх кветак, ручнога вязання і вышыўкі), віктарыны (спартыўныя, літаратурныя).

ТЭМА 3. СВЯТА ВУЛІЦЫ

Свята вуліцы як урачыстасць па месцы жыхарства ў гарадах і буйных вёсках. Тэрміны правядзення свята. Асноўныя часткі свята: мітынг-рэквіем, ушанаванне ветэранаў вайны і працы, перадавікоў вытворчасці, маці-гераінь, лепшых сямей, гульні, канцэрты, спаборніцтвы; конкурсы на званне “Дом высокай санітарнай культуры”, на лепшае афармленне балконаў, клумб і падвор’я; танцавальная праграма.

ТЭМА 4. СВЯТА ГОРАДА

Асноўны лік урачыстасцей свята: тэматычныя вечары, мітынгі, мастацка-літаратурныя і спартыўна-масавыя мерапрыемствы, народныя гулянні, святочны гандаль, фальклорна-тэатралізаваны паказ, кірмаш, выставы вырабаў мастацкіх промыслаў і рамёстваў, кніжны кірмаш, дзіцячае свята з кавалькадай казачных герояў, скамарохамі і музыкантамі, водна-спартыўная частка свята, выступленне коннікаў, парад антыкварных аўтамабіляў, карнавал, моладзевы баль, святочны феерверк. Свята горада як прыклад фарміравання новай святочнай традыцыі з удзелам вялікай колькасці жыхароў горада і гасцей. Новыя і традыцыйныя народныя элементы, нацыянальныя рысы свята.

ТЭМА 5. СВЯТА ВЁСКІ

З гісторыі ўзнікнення свята. Асноўныя часткі структуры свята: запрашэнні землякам, добраўпарадкаванне вёскі, тэатралізаванае прадстаўленне пра гісторыю вёскі, святочны кірмаш, конкурсы на лепшы двор, кулінарны выраб, букет кветак, ушанаванне ветэранаў і лепшых працаўнікоў, святочны канцэрт, спартыўна-гульнёвая праграма.

ТЭМА 6. СВЯТА ПЕСНІ

Свята песні – традыцыйныя выступленні прафесійных і самадзейных харавых калектываў, індывідуальных выканаўцаў, найчасцей прымеркаваныя да значных грамадскіх, палітычных ці гістарычных падзей. Праграма свята: творы харавой класікі, сучасных кампазітараў, народныя песні, удзел аркестраў (духавых, сімфанічных, народных інструментаў), танцавальных ансамбляў, салістаў (вакалістаў, інструменталістаў), чытальнікаў (дэкламатараў). З гісторыі ўзнікнення свята песні на Беларусі. Сучаснае свята “Славянскі базар у Віцебску”. Роля свята песні ў развіцці музычнай культуры краіны, садзейнічанні далучэнню да музыкі шырокіх народных мас.

ТЭМА 7. СВЯТА ПЕРШАЙ БАРАЗНЫ

Свята – урачыстасць, прысвечаная пачатку веснавых сельскагаспадарчых работ. Урачыстыя рытуалы, розныя магічныя дзеянні, прыкметы свята першага выхаду ў поле. Асноўны сэнс свята – услаўленне вясны, працы, маці – зямлі, хлебароба, перадавікоў працы. Народныя сімвалы і атрыбуты свята: хлеб-соль на рушніку, нацыянальнае адзенне, алегарычныя персанажы – вобразы Вясны, Зямлі, Ураджаю, Вяснянкі, вянкі на галавах дзяўчат, карагоды, веснавыя народныя песні. Асноўныя часткі свята і іх характарыстыка: тэатралізаваны паказ, вітанне Вясны ўдзельнікамі свята, прамовы кіраўнікоў гаспадаркі, спецыялістаў, ветэранаў працы, канцэрт мастацкай самадзейнасці, лінейка гатоўнасці сельскагаспадарчай тэхнікі, першая баразна, ушанаванне механізатараў, якія ўзаралі першыя ўчасткі калгаснага поля.

ТЭМА 8. СВЯТА ЎРАДЖАЮ

Свята ўраджаю – святкаванне заканчэння ўборкі ўраджаю. Першыя святы ўраджаю на Беларусі і іх прымеркаванні да пакроваў – старажытнага земляробчага свята заканчэння палявых работ. Асноўная мэта першых свят ураджаю – прапаганда сельскагаспадарчага вопыту. Састаўныя элементы свята: выстава ўзораў сельскагаспадарчай прадукцыі, прылад працы, дэманстрацыя прыёмаў апрацоўкі і ўгнаення глебы, кірмашы, парады тэхнікі, мастацкія інсцэніроўкі, канцэрты, танцы, гульні, спаборніцтвы, часам танцавальныя шэсці, конкурсы латарэі. Традыцыйныя сімвалы дажыначных абрадаў (апошні сноп жыта, ячменю, лёну, дажынкавы вянок, каравай з зерня новага ўраджаю) і іх месца ў святах ураджаю. Святочныя персанажы “Ураджай”, “Колас”, “Каласкі”. Сутнасць і значэнне сучаснага свята – святкаванне заканчэння ўборкі ўраджаю, дзень падвядзення вынікаў калектыўнай працы, ушанаванне пераможцаў спаборніцтва.

РАЗДЗЕЛ “НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ”

ТЭМА 1. УВОДЗІНЫ Ў РАЗДЗЕЛ. АСНОЎНЫЯ ФОРМЫ І ВІДЫ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСАЎ

Народная творчасць, народнае мастацтва, фальклор. Народная творчасць як мастацкая, калектыўная творчая дзейнасць працоўнага народа, якая адлюстроўвае яго жыццё, погляды, ідэалы. Формы і віды народнай творчасці: паэтычныя творы, народная музыка, народны тэатр, народны танец, выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Народная творчасць у шырокім сэнсе – усе віды непрафесійнага мастацтва (самадзейнае мастацтва). Фалькларысты, этнографы, мастацтвазнаўцы, якія займаюцца вывучэннем народнай творчасці.

ТЭМА 2. БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ ВУСНА-ПАЭТЫЧНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Від мастацкай творчасці народа, што адлюстроўвае рэчаіснасць у вобразах, створаных паэтычным словам. Фальклор і яго месца ў духоўным жыцці народа. Калектыўнасць, вуснасць бытавання, варыянтнасць – адметныя рысы фальклору, яго сувязь з працоўнай дзейнасцю чалавека. Уздзеянне вуснай народнай творчасці на прафесійнае мастацтва і драматургію. Фалькларыстыка як навука. Жанры беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці. Каляндарна-абрадавая паэзія і сямейна-бытавая паэзія. Нацыянальная спецыфіка беларускага фальклору. Фальклор і працэс яго развіцця. Фарміраванне новых відаў вусна-паэтычнай творчасці (прыпеўкі, народныя анекдоты). Зараджэнне і развіццё рабочага фальклору. Карэнныя змены ў беларускай народнай паэзіі сучаснага часу. Змены жанравага складу вусна-паэтычнай творчасці.

ТЭМА 3. НАРОДНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ ГУЛЬНІ

Народныя гульні – адна са старажытных форм народнай творчасці. Гульнёвыя дзеянні і іх асноўная мэта – паўплываць на прыродныя незразумелыя сілы. Абрадавая паэзія як аснова вытокаў традыцыйных народных гульняў. Беларускія гульні і іх сувязь з народным календаром. Пазаабрадавыя народныя гульні, іх агульная характарыстыка. Народныя гульні як сродак забавы, эстэтычнага і фізічнага выхавання людзей у сучасны час.

ТЭМА 4. БЕЛАРУСКІ НАРОДНЫ ТАНЕЦ

Народны танец – харэаграфічны фальклор, адна са старажытных форм народнай творчасці. Месца танцавальнай творчасці ў фальклоры беларускага народа. Сувязь народнага танца са святамі і абрадамі каляндарнага цыкла. Музычнае суправаджэнне беларускіх танцаў і карагодаў. Асноўныя групы беларускіх танцаў: карагоды, кадрылі, полькі, гарадскія бытавыя танцы, сольныя імправізацыйныя танцы. Балетныя трупы прыгонных тэатраў Беларусі і іх уздзеянне на народную харэаграфію. Дзейнасць трупы Ігната Буйніцкага па папулярызацыі беларускага народнага танца. Класіфікацыя беларускага харэаграфічнага мастацтва па танцавальных жанрах, іх характэрныя асаблівасці, кампазіцыя.

ТЭМА 5. БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ МУЗЫЧНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Музычны фальклор беларусаў, яго гістарычны працэс фарміравання і развіцця. Беларуская песенная творчасць. Жанравыя разнавіднасці і нацыянальныя асаблівасці беларускай песні. Ідэйны і мастацкі змест песень. Музычны інструментарый і яго сувязь з гісторыяй, побытам і звычаямі беларускага народа. Музычныя інструменты. Трансфармацыя іх функцый у выніку змены сацыяльных і эканамічных умоў жыцця народа. Выкарыстанне музычных інструментаў у ігрышчах, сямейных і каляндарных абрадах і святах. Традыцыйныя музычныя ансамблі і іх склад. Развіццё народнай музыкі ў сучасны час. Знаёмства з народнымі музычнымі інструментамі, музычнымі калектывамі ва ўмовах музычнага каледжа.

ТЭМА 6. БЕЛАРУСКІ НАРОДНЫ ТЭАТР

Народны тэатр як адзін з відаў народнай мастацкай творчасці. Фальклорна-драматургічная аснова народнай тэатральнай творчасці беларусаў. Асноўныя этапы развіцця беларускага народнага тэатра. Тэатральнае народнае мастацтва чалавека і сувязь з працоўнай дзейнасцю. Мастацка-выяўленчыя і тэатральныя традыцыі беларускіх свят каляндарнага цыклу. Драматычныя элементы пазаабрадавых дзеянняў і тэатралізаваныя гульні. Мастацтва скамарохаў і ўплыў на іх творчасць тэатральных элементаў народных абрадаў. Беларуская драматургічная творчасць (інтэрмедыі, сцэнкі).

Школьная драма. Беларускі лялечны тэатр “Батлейка” і яго роля ў станаўленні і фарміраванні нацыянальных тэатральных традыцый. Народная драма беларусаў – найвышэйшая форма народнага тэатра, яе агульнаўсходнеславянскія і спецыфічныя рысы. Характэрныя асаблівасці тэатральна-гульнявой культуры народнай драмы. Знаёмства з дзейнасцю народных тэатраў горада, прафесійным тэатрам “Лялька”.

ТЭМА 7. БЕЛАРУСКІ КІРМАШ

Кірмаш – святочна абстаўлены пашыраны гандаль у пэўнай мясцовасці. Вытокі кірмашу. З гісторыі беларускага кірмашу. Этымалогія слова “кірмаш” і структура свята. Структура, характэрныя асаблівасці і тэрытарыяльныя адрозненні беларускіх атракцыёнаў, выстаў і латарэй. Гандлёвыя атракцыёны – адметная асаблівасць беларускіх кірмашоў. Забавы і пацехі беларускіх кірмашоў. Кірмашовы тэатр і яго вытокі. Азартныя гульні на кірмашах. Тэатральныя відовішчы кірмашоў Беларусі і іх адметныя асаблівасці. Традыцыі беларускіх кірмашоў і іх адраджэнне ў наш час. Вывучэнне беларускага кірмашовага фальклору (песні, танцы, спартыўныя гульні, атракцыёны).

РАЗДЗЕЛ “ТРАДЫЦЫЙНЫЯ НАРОДНЫЯ ВЕДЫ БЕЛАРУСАЎ”

ТЭМА 1. НАРОДНАЯ МАРАЛЬ

Народная мараль як адна з асноўных форм культуры народа. Форма грамадскай свядомасці і адносін, своеасаблівы рэгулятар паводзін людзей у грамадскім і асабістым жыцці. Вытокі народнай маралі. Прынцыпы, нормы, ацэнкі народнай маралі і іх увасабленне ў фальклоры. Фальклор як бы напісаны маральны кодэкс народа, крытэрый паводзін. Праца – галоўны крытэрый народнай маральнай ацэнкі. Сямейна-бытавая мараль і яе месца ў народнай маралі. Народная мараль супраць захопніцкіх войнаў, за любоў да Радзімы. Народная мараль – бескарысны дар мінулых пакаленняў.

ТЭМА 2. НАРОДНЫ ЭТЫКЕТ

Народны этыкет як сукупнасць правіл паводзін і абыходжання, прынятых у асяроддзі працоўных, знешняе праяўленне культуры. Правілы народнага этыкету і іх праяўленні ў розных звычаях, абрадах, табу, фальклорных жанрах, у адносінах паміж юнакамі і дзяўчатамі, жанчынамі і мужчынамі. Абавязкі членаў сям’і і правілы іх паводзін згодна народнага этыкету. Народны этыкет як рэгулятар распарадку працоўнага дня, застольнага этыкету, узаемаадносін паміж бацькамі і дзецьмі. Лепшыя рысы, прынцыпы і нормы народнага этыкету – аснова сучаснага грамадскага этыкету.

ТЭМА 3. НАРОДНАЯ ПЕДАГОГІКА

Народная педагогіка – неафіцыйны своеасаблівы рэгулятар выхавання, паводзін. Вытокі. Месца народнай педагогікі ў фальклоры. Народная педагогіка і крытэрый паводзін. Уплыў на народную педагогіку палітыкі, ідэалогіі, мастацтва, рэлігіі. Праца – аснова народнай педагогікі, выхавання чалавечнасці. Узаемасувязь народнай педагогікі, народнай маралі і народнага этыкету.

ТЭМА 4. НАРОДНАЯ МЕДЫЦЫНА

Народная медыцына як сукупнасць набытых народам ведаў пра гаючыя сродкі, лекавыя травы і гігіенічныя навыкі, іх практычнае выкарыстанне для зберажэння здароўя, папярэджання і лячэння хвароб. Вытокі народнай медыцыны. Сродкі народнай медыцыны і іх адлюстраванне ў фальклоры. Узаемасувязь навуковай медыцыны з вопытам народнай медыцыны.

ТЭМА 5. НАРОДНАЯ МЕТЭАРАЛОГІЯ

Народная метэаралогія – адна з важнейшых старажытных галін народных ведаў пра магчымае надвор'е ў бліжэйшы ці больш аддалены час. Шматвяковы сялянскі вопыт, назіральнасць, глыбокае веданне прыроды – аснова народных прадказанняў надвор'я. Прыкметы і народная метэаралогія. Народныя павер'і, заснаваныя на назіраннях людзей за жывёльным светам. Нябесныя свяцілы як прызнаныя арыенціры пры вызначэнні змен надвор'я. Народная метэаралогія ў фальклорных жанрах. Народныя прыкметы і іх навуковае абгрунтаванне.

ТЭМА 6. МІФАЛОГІЯ І МІФАЛАГІЧНЫЯ ВОБРАЗЫ Ў БЕЛАРУСКІМ ФАЛЬКЛОРЫ

Суадносіны паміж фальклорам і міфалогіяй як гістарычнымі формамі духоўнай культуры – значная праблема этнаграфіі і фалькларыстыкі. Міф – паэтычнае ўвасабленне прыродных з'яў, першабытная форма мастацкай творчасці. Міфалагічная творчасць як найважнейшая функцыя фантазіі, фальклору, паэзіі, іншых відаў мастацтва. Багацце міфалагічных вобразаў і матываў у беларускім фальклоры. Іх функцыі ў розных відах і жанрах народнай творчасці.

ТЭМА 7. БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ КУХНЯ

Гісторыя беларускай народнай кухні. Асноўныя прадукты харчавання, спосабы іх перапрацоўкі і захоўвання ў хатніх умовах. Стравы і напоі абрадаў і свят каляндарнага цыклу. Штодзённая ежа беларусаў. Перакуска. Першыя стравы. Мясныя вырабы. Стравы з бульбы, яек і малака, гароднiны, мукі. Парадак прыняцця ежы і харчовы рацыён на працягу дня і пары года. Беларускі этыкет паводзін за сталом. Характарыстыка посуду і хатніх рэчаў. Матэрыялы для вырабу хатніх рэчаў. Посуд: кухонны для прыгатавання страў, іх захоўвання і пераноскі; сталовы; гігіенічны; для піцця. Вырабы для інтэр'ера кухні. Гатаванне па зададзеных рэцэптах беларускіх страў і напояў у час правядзення мерапрыемстваў ва ўстанове адукацыі. Знаёмства з працэсам вырабу посуду і хатніх рэчаў народнымі майстрамі падчас прагляду і аналізу гарадскіх свят народных рамёстваў.

РАЗДЗЕЛ "БЕЛАРУСКАЕ ТРАДЫЦЫЙНАЕ НАРОДНАЕ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОЕ МАСТАЦТВА"

ТЭМА 1. НАРОДНАЕ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОЕ МАСТАЦТВА: ЯГО АСАБЛІВАСЦІ І ХАРАКТАР

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва як з'ява культурна-гістарычнага жыцця грамадства, яго цесная сувязь з матэрыяльным і духоўным жыццём. Паняцце "рамёствы" і "промыслы". Спалучэнне вырабаў неабходных у побыце рэчаў з асноўным заняткам простага народа – земляробствам. Інтэр'ер сялянскай хаты. Народнае мастацтва як вынік творчасці цэлых пакаленняў. Традыцыйнасць народнага мастацтва – сума тэхнічных правіл і прыёмаў, уяўленняў аб прыгажосці атрыманых чалавекам у спадчыну. Шырокадаступнасць народнага мастацтва як адна з галоўных пераваг перад іншымі відамі мастацкай дзейнасці. Спецыфічнасць народнай і прафесійна-мастацкай творчасці, іх узаемадзеянне.

ТЭМА 2. МАСТАЦКАЯ АПРАЦОЎКА ДРЭВА

Вырабы з дрэва і найбольш старажытныя традыцыі ў іх. Разнастайнасць і самабытнасць мастацкай апрацоўкі дрэва ў бытавых рэчах: прыладах працы, сялянскім посудзе, гаспадарчым начынні, транспартных сродках. Зааморфнасць (вырашэнне ў выглядзе птушкі ці жывёлы) многіх форм старых выдзеўбана-разьбяных вырабаў і іх сэнс. Найбольш пашыраныя віды беларускай народнай разьбы па дрэве. Трохгранна-выемчатая – найбольш старажытны і распаўсюджаны від разьбы. Шматварыянтнасць

дэкору: пілкі, зігзагі, рамбічныя сеткі. Асноўныя прадметы разьбы: прасніцы. Рэльефная разьба – з’ява ш беларускім побыце мала характэрная. Асноўныя прадметы разьбы: дошкі-формы для вырабу фігурнага пячэння (пернікаў) і ўзораў на тканіне (набойкі). Сюжэты вырабаў: конь, певень, каза, рыба, чалавек. Сучасныя вырабы і іх характарыстыка: палічкі, хлебніцы, набор для спецый, кухонныя прылады, дэталі мэблі. Скразная разьба (прапілоўка) як звычайнае аздабленне жылля. Найбольш пашыраныя матывы ў дэкоры жылля. Аб’ёмная (скульптурная) разьба. Асноўныя вырабы: ступы, начоўкі, чаўны, вуллі, чарпакі, бочкі, лыжкі, сальніцы, крыжы, каплічкі, мемарыяльныя слупы са скульптурай, фігуры чалавека і святых (касцы, жнеі, сейбіты, лірнікі, жабракі, героі народных казак, фальклорныя вобразы). Драўляная цацка як сродак абуджэння дзіцячай фантазіі, далучэння дзяцей да жыцця з яго паўсядзённай працай. Арыгінальны механізм драўлянай цацкі, яе “ажыўленне”. Разнастайнасць цацкі: пілавальшчыкі, дравасекі, кавалі, птушкі, мядзведзі на веласіпедах.

ТЭМА 3. РАЗЬБА ПА КОСЦІ

Разьба па косці – спосаб апрацоўкі косці з дапамогай сякеры, нажа, пілы. Характарыстыка рэчаў бытавога і дэкаратыўна-прыкладнога характару: чарнільніцы, рогі для віна, парахаўніцы, посуд, сувеніры, біжутэрыя. Матэрыял для стварэння рэчаў: рогі ласёў, аленяў, косці жывёл, птушак, клыкі дзікоў.

ТЭМА 4. ГАНЧАРСТВА

Ганчарства – вытворчасць ганчарных вырабаў гаспадарчага і дэкаратыўна-прыкладнога прызначэння з гліны. Гаспадарчы посуд як асноўны від прадукцыі майстроў-ганчароў. Асноўныя віды ганчарных вырабаў: гаршкі, збанкі, міскі, макацеры, слоікі, глякі, патэльні, кубкі, маслёнкі, цукарніцы. Утылітарна-мастацкія вырабы з гліны. Дэкаратыўная кераміка. Вытворчасць кафлі, дахоўкі. Гліняная цацка як арыгінальны раздзел мастацкай керамікі.

ТЭМА 5. САЛОМАПЛЯЦЕННЕ

Асаблівасці і разнастайнасць беларускіх вырабаў з саломы. Вырабы гаспадарчага прызначэння – посуд: гарлачыкі, скрыначкі, шыяны, кублы. Формы посуду: цыліндрычныя, бочкападобныя. Рэчы ўтылітарна-мастацкага прызначэння: куфэркі, шкатулкі, фруктоўніцы, хлебніцы, лялечныя фігуркі жывёл, птушак і людзей, павукі, капелюшы. Формы рэчаў: круглыя, авальныя, прамавугольныя, сэрцападобныя. Найбольш папулярныя віды сучаснага саломапляцення: аб’ёмныя фігуркі людзей, птушак, жывёл, кампазіцыі на фальклорныя, бытавыя і гістарычныя тэмы; сумкі, пано, лялькі, біжутэрыя, хлебніцы, шкатулкі. Тэхніка саломапляцення: спіральнае і прамое, пляценне з плоскіх і аб’ёмных пляцёнак. Вырабы, аздобленыя аплікацыяй. Наведванне курсаў па саломапляценні (г. Віцебск).

ТЭМА 6. ПЛЯЦЕННЕ З ЛАЗЫ

Лозапляценне – адзін са старажытнейшых заняткаў чалавека, шырокаразвіты промысел. Рэчы з лазы і іх бытавое прызначэнне. Разнастайнасць тэхнічных прыёмаў пляцення.

ТЭМА 7. ВЫЦІНАНКА ЯК ВІД НАРОДНАЙ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОЙ ТВОРЧАСЦІ

Выцінанкі (выразанкі, выразкі, выстрыганкі) – узоры, якія выразаліся з паперы. Асноўныя групы традыцыйных узораў выцінанак паводле кампазіцыі: разеткавыя (цэнтрычныя, замкнёныя), сіметрычныя (люстэркавыя), рапортныя.

ТЭМА 8. КАВАЛЬСТВА ЯК ВІД БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА РАМЯСТВА

Характарыстыка спецыяльных памяшканняў і прылад для кавальства. Мастацкі ўзровень вырабаў і іх віды: падковы, клямкі да дзвярэй, замкі, вілкі ў качарэжніку, сярпы, брычкі і вазкі.

ТЭМА 9. МАСТАЦКІ РОСПІС

Традыцыі мастацкага роспісу ў Беларусі. Пісанкі – амаль што адзіныя ўзоры народнага мастацкага роспісу ў Беларусі. Іх старажытнае, паганскае паходжанне. Роспіс па дрэве. Рэчы сялянскага побыту: вазкі, дугі, мэбля, талеркі, кухонныя камплекты, наборы для спецый, насценныя пано і іх дэкаратыўныя сродкі аздаблення. Роспіс па тканіне. Маляваныя насценныя дываны – масавы від народнага мастацтва. Асноўныя матывы роспісу дываноў і іх колеры. Роспіс па шкле. Яго роля ў дэкаратыўным аздабленні інтэр’ера народнага жылля. Прыёмы роспісу. Разнастайнасць роспісу па шкле па кампазіцыі, колераваму вырашэнню, стылістыцы.

ТЭМА 10. ВЫРАБЫ З ЦЕСТА

Разнастайнасць фігурных вырабаў з цеста і іх магічныя функцыі. Хлебныя птушачкі – арыгінальныя ўзоры народнай пластыкі. Фігурныя пернікі, іх роля ў вясельных абрадах і розных іншых урачыстых падзеях народнага побыту беларусаў. Асноўныя спосабы фармоўкі пернікаў: друкаваныя, абразныя, фармаваныя ад рукі. Беларускі вясельны каравай і яго разнастайнасць афармлення. Пякарская скульптура.

ТЭМА 11. ТКАЦТВА

Ткацтва – адзін з самых пашыраных відаў беларускай народнай творчасці. Тканыя вырабы і іх характарыстыка: адзенне, пасцель, ручнікі, абрусы, паясы, посцілкі, дываны. Ткацтва паясоў з ільняных, шарсцяных, баваўняных ці сінтэтычных нітак. Сувязь ткацтва са старадаўнімі народнымі звычаямі і абрадамі. Асноўная сыравіна для ткацтва на Беларусі: лён, воўна, радзей пянька (канаплянае валакно). Спосабы ткацтва. Фарбаванне тканых вырабаў. Асноўныя ўзоры ткацтва: геаметрычны арнамент (ромбы, крыжы), раслінны і жывёльны арнамент. Сучасны стан народнага ткацтва беларусаў. Наведванне майстэрні народных майстроў ткацтва (в. Альгова Віцебскага раёна).

ТЭМА 12. ВЫШЫЎКА

Вышыўка як від дэкаратыўна-прыкладной народнай творчасці беларусаў. Разнастайнасць узораў вышыўкі: сілуэтныя малюнкі жывёл і раслін, геаметрычны характар, сюжэтна-тэматычныя, фігуркі чалавека і птушак, букеты, гірлянды з кветак. Тэхніка выканання народнай вышыўкі: двухбаковае шво, вышыўка наборам (процяг, завалаканне), крыжыкам, паліхромная вышыўка гладдзю. Наведванне майстэрань народных майстроў вышыўкі ў горадзе Віцебску. Характарыстыка асноўных вырабаў вышыўкі: ручнікі, фіранкі, накідкі, шторы, парцьеры, навалачкі, адзенне, посцілкі, дываны. Сучасны стан вышыўкі. Яе каларыт і разнастайнасць узораў.

ТЭМА 13. БЕЛАРУСКІ РУЧНІК

Ручнік – адзін з асноўных прадметаў традыцыйнага арнаментальнага мастацтва беларусаў. Разнастайнасць ролі ручнікоў у народным побыце: практычная, дэкаратыўная і абрадавая. Асаблівасці дэкору ручнікоў. Сімволіка ручніка. Функцыі радзільнага і вясельнага ручніка. Ручнік у пахавальна-памінальных звычаях беларусаў. Віцебскія ручнікі – традыцыйныя тканыя ручнікі, якія выраблялі народныя майстры вёсак. Сучасныя ручнікі і месца ў іх традыцыйных беларускіх узораў.

ТЭМА 14. БЕЛАРУСКІ АРНАМЕНТ

Арнамент (упрыгожванне) – узор з рытмічна ўпарадкаваных элементаў для аздаблення твораў выяўленчага, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, архітэктурных пабудоў, прадметаў хатняга ўжытку. Тэхнічныя сродкі выканання: тканы, вышываны, плецены, набіваны, аплікацыйны, ляпны, гравіраваны, разьбяны, маляваны. Найбольш раннія формы арнаменту на Беларусі. Традыцыйны беларускі вышываны арнамент як складанае перапляценне некалькіх разнастайных па храналогіі і этнічных традыцыйных пластоў. Арнамент беларускіх тканых вырабаў і пераважнасць у ім ромба – геаметрычных узораў бранага (перабіранага) ткацтва. Арнамент плеценых і вязаных вырабаў. Арнаментальная разьба для аздаблення жылля, мэблі, прылад працы, посуду. Сціпласць узораў арнаменту беларускай керамікі. Змены ў традыцыйным арнаменце ў сучасны час. Новыя элементы ў нацыянальных формах арнаменту. Сучасная эмблематыка.

ТЭМА 15. БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ АДЗЕННЕ

Народнае адзенне – адметны здабытак нацыянальнай культуры Беларусі. Нацыянальная спецыфіка беларусаў і адзенне. Народнае адзенне як адна з найважнейшых этнічных прыкмет народнасці і нацыі. Асноўныя функцыі адзення ў гісторыі грамадства: магічная, абрадавая, адрозненні паводле полу, узросту, сямейнага становішча, саслоўнай, этнічнай і рэлігійнай прыналежнасці, паводле роду заняткаў і службовага становішча, утылітарная і эстэтычная. Гісторыя ўзнікнення адзення і складаны шлях эвалюцыі. Асноўныя тыпы касцюмаў паводле канструкцыі: драпіраваны, накладны і расхінны, – іх характарыстыка. Вытокі беларускага народнага адзення, яго эвалюцыя. Аснова беларускага народнага адзення мужчын і жанчын. Традыцыйны комплекс адзення. Абрадавы касцюм – адзін з важнейшых элементаў традыцыйнай і сучаснай абраднасці беларусаў. Народныя строі як традыцыйныя комплексы беларускага народнага адзення, характэрныя для пэўнай мясцовасці. Каларыт і арнаментацыя беларускага нацыянальнага касцюма. Асаблівасці развіцця сучаснага беларускага нацыянальнага касцюма: зближэнне з традыцыйным гарадскім касцюмам, арыентацыя на мясцовыя традыцыі народнай культуры.

ТЭМА 16. СТАН СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОЙ ТВОРЧАСЦІ

Асаблівасць сучаснага беларускага народнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Гарманічнае спалучэнне практычнасці і прыгажосці. Вырабы сучасных народных майстроў, іх непаўторнасць, мясцовы каларыт, нестандартызаванасць. Сувенір як адна з асноўных функцый твораў сучаснага народнага мастацтва. Экскурсія на абласную выставу беларускай народнай дэкаратыўна-прыкладной творчасці. Інтэр’ер сучаснага жылля.

РАЗДЗЕЛ “БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ КАЛЯНДАРНА-ЗЕМЛЯРОБЧЫЯ СВЯТЫ І АБРАДЫ”

ТЭМА 1. УВОДЗІНЫ Ў РАЗДЗЕЛ

Месца і роля беларускіх народных каляндарна-земляробчых святаў і абрадаў у агульнай сістэме выхавання чалавека. Паняцці “традыцыя”, “звычай”, “абрад”, “свята”, “прысвятак”, “гульня”, “ігрышча”. Этапы станаўлення і развіцця беларускай народнай абраднасці. Адлюстраванне сучасных этнічных працэсаў у святах і абрадах каляндарнага цыкла. Класіфікацыя народных каляндарна-земляробчых святаў і абрадаў. Абрадавае кола беларускага народнага календара.

ПАДРАЗДЗЕЛ 1. НАРОДНЫЯ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫЯ СВЯТЫ ЗІМЫ

ТЭМА 2. ЗІМОВЫ ПЕРЫЯД БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА ЗЕМЛЯРОБЧАГА КАЛЕНДАРА, ЯГО ПАДРЫХТОЎЧЫ ХАРАКТАР, АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Зімовыя справы ў жыцці чалавека. Падрыхтоўка прылад працы да земляробчага перыяду. Магічныя дзеянні падчас зімовых святаў, якія спрыялі будучаму ўраджаю. Прыкметы і павер'і, звязаныя з угадваннем будучага вясенне-летняга сезону і будучай ураджайнасці.

ТЭМА 3. ЗІМОВЫ МІКОЛА

Мікола – старадаўняе каляндарна-абрадавае свята заступніка земляроба. Святкаванне Міколы. Абрады, звязаныя з будучым ураджаем. Прыкметы і павер'і на Міколу.

ТЭМА 4. БЕЛАРУСКІ НАРОДНЫ АБРАДАВЫ СВЯТОЧНЫ КАЛЯНДАРНЫ ЦЫКЛ

Калядна-народны аграрны абрад дахрысціянскага паходжання, свята зімовага сонцастаяння. Асноўнае прызначэнне свята: паскорыць набліжэнне цёплых дзён, забяспечыць добры ўраджай у надыходзячым годзе з дапамогай магічных дзеянняў. Этымалогія слова “каляда”. Характэрныя рысы славянскага свята. Асноўныя элементы і функцыянальны напрамак каляднай абраднасці беларусаў. Сельскагаспадарчая і шлюбная магіі. Аграрная аснова народнай каляндарнай абраднасці. Структура, характэрныя асаблівасці і адрозненні абрадаў калядавання, шчадравання і засовак. Абрадавыя вячэры – куцці: першая – Вялікая, другая – Багатая, трэцяя – Галодная. Беларускі Шчодры вечар (Шчадрэц, Шчадруха, “стары” Новы год) і яго структура: святочная ежа, запрашэнне мароза да святочнай вячэры, рытуальны дыялог гаспадара і жонкі на багаты ўраджай. Валачобнікі. Навагоднія віншаванні. Калядныя песні. Дзявочае варажэнне. Гульні на вольным паветры. Танцы. Гістарычнае развіццё, агульныя рысы і тэрытарыяльныя адрозненні беларускіх народных ігрышчаў. Народныя гульні і іх магічныя дзеянні. Калядныя тэатралізаваныя гульні: пераапрананне ў “цыганоў”, ваджэнне “Казы” або “Каня”/ “Кабылы, або “Жураўля”, “Жаніць Цярэшку” (“Жаніцьба Цярэшкі”), “Яшчур” і яго сучаснае гучанне. Сучасныя народныя гульні як сродак забавы і выхавання людзей. Хрысціянскія святы ў перыяд каляднага цыкла: нараджэнне Хрыста (Раство), Васілле (Дзень святога Васілія Вялікага), Вадохрышча (Хрышчэнне Хрыста).

ТЭМА 5. СВЯТА “ГРАМНІЦЫ – СТРЭЧАННЕ”

Грамніцы (Стрэчанне, Грамнічнік, Устрэчанне) – земляробчае зімовае свята на сустрэчы зімы і лета (вясны), свята свечкі і “жывога агню”. Этымалогія слова “Грамніцы”. Народныя метэаралагічныя прыкметы ў дзень свята. Выкананне першых “вяснянак”, якімі “гукалі” вясну. Грамнічная свечка і яе асвячэнне ў царкве – асноўны рытуал свята.

ТЭМА 6. МАСЛЕНІЦА

Масленіца – своеасаблівае свята сілы, моцы фізічнага і псіхалагічнага здароўя чалавека, што здолеў Зіму, дачакаўся яе канца і надыхода Вясны. Агульнаславянскі характар і традыцыйная аснова праводзін зімы і сустрэчы вясны. Генезіс свята і этымалогія назвы “масленіца”, альбо “сырная нядзеля”, “сырніца”. Функцыянальны напрамак рытуалаў, абрадаў усходніх славян. Асаблівасці масленічнага комплексу беларусаў. Структура і тэрытарыяльныя адрозненні аграрных, сямейна-радавых і памінальных абрадаў. Земляробчыя і любоўна-сямейныя клопаты чалавека – аснова

масленічных звычаяў і абрадаў, песень. “Масленічныя Дзяды” (Мясаедныя, Паставыя, Зімовыя) – пачатак Масленічнага тыдня. Рытуальныя абрады і ежа. Традыцыйная гульнёвая аснова свята. Агульнаславянскія масленічныя забавы і іх характарыстыка. Беларускія масленічныя забавы, іх своеасаблівасць. Структура забаў. Спартыўна-гульнёвая частка беларускага свята “Масленіца”.

ТЭМА 7. ТРАДЫЦЫІ І НАВАЦЫІ Ў СУЧАСНЫХ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТАХ ЗІМОВАГА ЦЫКЛУ

Карэнныя змены ў традыцыйнай зімовай абраднасці ў сучасны перыяд. Узвядзенне сучасных этнічных працэсаў на святкаванне Новага года. Новае разуменне абрада “калядаванне” і яго асобных элементаў. Агульнанацыянальныя і тэрытарыяльныя асаблівасці сучаснага абраду “калядавання”. Адраджэнне свята праводзін зімы на Беларусі, яго структура. Праблемы выкарыстання ў свяце беларускіх этнатрадыцый. Прагляд і аналіз народных святкаванняў зімовага цыкла ў г.Віцебску. Удзел школьнікаў / навучэнцаў / студэнтаў у падрыхтоўцы і правядзенні гарадскога свята “Віцебскія калядкі”, “Масленіца”, у абрадах калядавання.

ПАДРАЗДЗЕЛ 2. НАРОДНЫЯ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫЯ СВЯТЫ ВЯСНЫ

ТЭМА 8. ВЕСНАВЫ ПЕРЫЯД БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА ЗЕМЛЯРОБЧАГА КАЛЕНДАРА: АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Агульнаславянскі характар і традыцыйная аснова веснавых каляндарна-абрадавых святаў. Веснавыя традыцыі і абрады ўсходніх славян. Сустрэча вясны, пачатак палявых работ, прылёт птушак, час веснавых усходаў і выгану жывёлы на пашу – адказныя перыяды ў жыцці земляроба, асноўныя напрамкі каляндарна-абрадавых дзеянняў.

ТЭМА 9. СВЯТЫ СУСТРЭЧЫ ВЯСНЫ

Структура, функцыянальны напрамак і адметныя асаблівасці беларускіх народных каляндарна-абрадавых святаў сустрэчы вясны (Аўдакея, саракі, Аляксей, “Камаедзіца”). Абрадавая ежа. Песні беларусаў на святы сустрэчы вясны (прызыванне / гуканне вясны, вяснянкі, валачобныя). Веснавыя карагоды.

ТЭМА 10. БЛАГАВЕШЧАННЕ – СТАРАЖЫТНАЕ ВЕСНАВОЕ СВЯТА НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА

Благавешчанне (Звеставанне, Дабравешчанне) – свята надыходу вясны, прылёту буслоў. Павер’і, забабоны і прыкметы ў дзень свята. Структура свята: выкананне абрадавых песень “гукання вясны” (вяснянкі з узвышаных месцаў; лецечка “адмыкаці”, зіму “замыкаці”; святочныя перагукі, святочныя вогнішчы і плыты; вызваленне птушак на волю; ваджэнне “танкоў” з песнямі, аграрны звычай першага выгану жывёлы ў поле. Асаблівасці песень-вяснянак. Багацце і жанравая разнастайнасць гульняў гукання вясны.

ТЭМА 11. ВЯЛІКДЗЕНЬ – СЛАВЯНСКАЕ СВЯТА АБУДЖЭННЯ ПРЫРОДЫ

Вялікдзень – веснавое свята старажытных славян у гонар сонца, абуджэння прыроды і надыходу “вялікіх” дзён палявых работ. Вялічка – дахрысціянскае веснавое святкаванне панавання сонца. Найважнейшыя бытавыя прыкметы і характэрныя асаблівасці Вялікадня ў беларусаў. Валачобныя абходы – спецыфіка беларускай велікоднай абраднасці. Этымалогія слова “валачобнікі”, структура і тэндэнцыі развіцця абрада. Прымеркаванне Вялікадня хрысціянскай царквой да свята ўваскрэсення Хрыста. Абрадавая ежа. Велікодныя хрысціянскія і свецкія забавы. Ігрышча – верх усіх велікодных забаў для беларусаў. Велікодныя гульні і іх асаблівасць.

ТЭМА 12. РАДАЎНІЦА – ДЗЕНЬ ПАМІНАННЯ ПАМЕРЛЫХ

Радаўніца (Радуніца, Радаўніцкія Дзяды) – свята ўсходніх славян, звязанае з культам продкаў. Структура памінальнага абрада ў беларусаў. Абрадавая ежа.

ТЭМА 13. ЮР'Я – СТАРАДАЎНЯЕ ЗЕМЛЯРОБЧАЕ СВЯТА ПЕРШАГА АБРАДАВАГА ВЫГАНУ ЖЫВЁЛЫ Ў ПОЛЕ

"Юрай" як аграрна-жывёлагадоўчае свята. Свята пастухоў. Народныя паданні і звычаі. Юр'я – абаронца хатняй жывёлы, асабліва кароў, звяроў, апякун земляробства, заступнік сельскай гаспадаркі. Структура беларускага народнага свята. Юр'еўскія песні. Забаўныя (пацяшальныя) элементы абрадаў юр'еўскага цыкла. "Ягорый" – народнае прадстаўленне з лялькамі. Юр'ева горка ў Віцебску. Народнае гулянне. Юраўскі кірмаш.

ТЭМА 14. ВЕСНАВЫ АБРАД "СТРАЛА"

"Страла", ваджэнне і пахаванне "стралы" ("сулы") – даўні ахоўна-засцерагальны і магічна-аграрна-веснавы абрад. Асноўныя рытуальныя дзеянні: збор удзельнікаў, ваджэнне карагодаў, гульні, качанне па полі, закопванне "Стралы".

ТЭМА 15. МІКОЛА – СТАРАДАЎНЯЕ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАЕ СВЯТА АПЕКУНА ЗЕМЛЯРОБСТВА

Гісторыя ўзнікнення свята. Структура свята. Рытуальныя дзеянні.

ТЭМА 16. АБРАДЫ "СЁМУХА" – РУСАЛЬНАГА ЦЫКЛА

Агульнаславянскі характар абрадаў "Сёмуха" (Тройца, Сямік, Зялёныя святкі). Генезіс, структура і аграрна-шлюбны напрамак абрадаў. Рэлігійныя і свецкія напластаванні, трансфармацыя ў працэсе гістарычнага развіцця. Тэрытарыяльныя абрадавыя комплексы беларусаў, іх структура. Абрад "куст" ("ваджэнне куста", завіванне вянкоў) – спецыфіка беларускай веснавой абраднасці. Сёмушныя (Траецкія, Сярэднія) Дзяды – пятніца перад Сёмухай. Духавая субота (Святы дух, Стаўроўскія Дзяды, Сёмка) – Дзяды ў суботу перад Сёмухай, Троіцай. Зялёная (Кляновая) субота (Зелянец, Май, Зялёная субота, Зялёныя святкі) – свята маладой зеляніны перад Сёмухай. Варожбы. Асвячэнне травы. Русальны (Грамны, Праводны, Духавы) тыдзень – наступны тыдзень пасля Сёмухі, дні праводзін вясны. Ушанаванне культу расліннасці і продкаў. Вераванні, засцярогі, павер'і, прымхі ад русалак. Структура беларускага свята: выраб "русалкі", траецкія гульні, гульні абраду "ваджэнне куста".

ТЭМА 17. ВЫКАРЫСТАННЕ НАРОДНЫХ ТРАДЫЦЫЙ У СУЧАСНЫХ КАЛЯНДАРНЫХ СВЯТАХ ВЕСНАВОГА ЦЫКЛА

Працэс развіцця веснавой абраднасці беларусаў на сучасным этапе і яго асаблівасці. Змены ў традыцыйная каляндарнай народнай абраднасці ў сучасны час. Традыцыйнае і новае ў веснавых святах беларусаў: провідкі, заворванне (свята першай баразны), прызыванне (гуканне) вясны, "куст". Стандартызацыя афіцыйнай часткі святаў, адсутнасць масавага пасляабрадавага дзеяння як вынік фармальнага падыходу да выкарыстання народных традыцый. Магістральныя напрамкі ўдасканалення сучасных веснавых каляндарных святкаванняў. Прагляд і аналіз народных каляндарна-абрадавых свят вясны ў культурна-асветных установах горада Віцебска і Віцебскага раёна. Удзел у святах.

ПАДРАЗДЗЕЛ 3. НАРОДНЫЯ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫЯ СВЯТЫ ЛЕТНЯГА ЦЫКЛА

ТЭМА 18. ЛЕТНІ ПЕРЫЯД ЗЕМЛЯРОБЧАГА КАЛЕНДАРА: АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

Летнія народныя каляндарна-абрадавыя святы і іх мэты: зберажэнне збажыны ў пару даспявання, спрыянне паспяховаму збору ўраджаю. Агульнаславянскі характар і традыцыйная аснова летніх святаў. Летнія традыцыі і абрады ўсходніх славян.

ТЭМА 19. КАСЕЦКІЯ АБРАДЫ, ТРАДЫЦЫІ І ЗВЫЧАІ БЕЛАРУСАЎ

Касьба – пачатак летняга сезона ў жыцці і працы земляроба. Пакосныя традыцыі, абрады і звычаі беларусаў. Талочная грамада. Касецкія (пакосныя) песні. Бытавыя матывы ў касецкіх песнях.

ТЭМА 20. КУПАЛЛЕ – СВЯТА Ў ГОНАР АГНЮ І СОНЦА

Купалле (Купала, Ян, Іван) – свята летняга сонцастаяння, форма адлюстравання аграрна-жывёлагадоўчага культу. Свята Купалле як адно з найбольш яскравых, маляўнічых і паэтычных абрадаў у беларусаў. Этымалогія (трактоўка) слова “Купалле”. Генезіс купальскіх звычаяў і абрадаў, іх агульнаславянскія рысы. Купальскія павер’і беларусаў, анімістычныя ўяўленні пра свет. Папараць-кветка – Купальскае павер’е. Структура свята: збор купальскіх зёлак, купальскае вогнішча, пудзіла, выбар дзяўчыны Купалінкі, абрадавая вячэра каля вогнішча, пошук папараці-кветкі, варажба, пазіранне за ўсходам сонца, купанне ў рацэ на зары, кірмаш. Павер’і, забабоны і прымхі на Купалле. Культы, звязаныя з абрадам Купалля: салярны (культ Сонца), культ вады і расліннасці. Рытуальныя стравы. Кумленне (кумаўство і пабрацімства). Легенды і паданні. Песні і танцы ў купальскім абрадзе, карагоды і іх асаблівасць. Купальскія гульні і іх месца ў структуры свята, неад’емная частка абраду. Купальскі кірмаш і элементы карнавалу ў беларускім свяце “Купалле”. Агульнанацыянальныя рысы і тэрытарыяльныя асаблівасці беларускай купальскай абраднасці. Кампазіцыйная пабудова і тэрытарыяльныя адрозненні завяршэння свята. Выкарыстанне народных традыцый у сучасным свяце летняга сонцастаяння. Працэс развіцця, разнастайнасць жанравых форм і структура сучаснага Купалля.

ТЭМА 21. ПЯТРО – СТАРАЖЫТНАЕ ЗЕМЛЯРОБЧАЕ СВЯТА КУЛЬТА ЗЕЛЯНІНЫ

Пятро (Пятрок) – апякун хлеба і хлебаробаў у беларускім фальклоры. Аграрна-магічная і шлюбная накіраванасць свята. Структура свята: варожбы, пятроўскія карагоды, песні, кумаванне дзяўчат з хлопцамі, гульні, частаванні.

ТЭМА 22. ІЛЛЯ – РАСПАРАДЧЫК ДАЖДЖОЎ І НАВАЛЬНІЦ, АПЯКУН ЗЕМЛЯРОБСТВА

Ілля (Ілья) – абаронца ад нячыстай сілы. Свята “Ілля” ў народным календары – канец лета. Валачобныя песні. Ілля – пачатак пахаладанняў і дажджоў.

ТЭМА 23. ЖНІЎНЫЯ СВЯТЫ НАРОДНАГА КАЛЕНДАРА

Жніўныя святы ўсходніх славян: агульная характарыстыка. Жніво – вяршына гаспадарчай дзейнасці земляроба. Звычаі і абрады жніва. Зажынкі – першы (пачатковы) этап жніва. Беларускае свята пачатку ўборачнай працы – “Зажынкі”. Эвалюцыя яго абрадавых форм. Павер’е аб “заломах” (“завітках”, “закутках”). Абрад “Пакрыванне поля” – асаблівасць абрадавага комплексу жніва. Пачатак зажынкаў у Віцебскай губерніі. “Гаспадар-снапок” – першы сноп абраду “Зажынкі”. Патрабаванні да зажынальніцы.

Святочная вячэра. Дажынкі – другі (заключны) этап жніва. Жніўная жаночая талака. Звычаі абраду “Дажынкі”, звязаныя з прыходам гаспадара ў поле падчас жніва. Абрад “Завіванне барады” і яго структура. Асаблівасці абраду на Віцебшчыне. Калектыўнае частаванне жней. Абрадавая ежа. Абрадавыя дзеянні, звязаныя з уборкай збажыны з поля і яе абмалотам. Павер’і, забабоны і прымхі ў жніво. Жніўныя песні і іх адрозненне ад іншых відаў каляндарна-абрадавай паэзіі: песні працы, сямейных і сацыяльных адносін, прыродных вобразаў сонца, нівы і ветру. Падзел песень на зажынкавыя, уласна жніво і дажынкавыя.

ТЭМА 24. ТРАДЫЦЫІ І НАВАЦЫІ Ў СУЧАСНЫХ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТАХ ЖНІВА БЕЛАРУСАЎ

Класіфікацыя і агульная характарыстыка сучасных беларускіх святаў жніва. Выкарыстанне народных традыцый у святах жніва. Этнаграфічныя асаблівасці святаў жніва. Структура сучасных святаў жніва. Сельскагаспадарчыя абрады і рытуалы ў полі. Праблема адраджэння ў святах жніва масавага пазаабрадавага дзеяння. Сучаснае агульнарэспубліканскае свята “Дажынкі”. Жніво і гарадская талака на вёсцы.

ТЭМА 25. СПАСАЎСКІЯ СВЯТКІ

Спас (Спасаўка) – старажытнае свята земляробчага календара, прымеркаванае да часу выспявання садавіны, гародніны. Спас – мяжа паміж летнім і асеннім цыклам работ. Свята грамадзянскага спажывання пладоў новага ўраджаю. Звычаі свята “Спас” і размеркаванне яго па тэрмінах правядзення. Першы Спас – мядовы. Макавей. Другі Спас – яблычны. Трэці – хлебны, арэхавы. Спасаўскія кірмашы.

ТЭМА 26. ПРАЧЫСТАЯ – СВЯТА ЎРАДЖАЮ

Прачыстая (Першая Прачыстая, Вялікая Прачыстая, Аспажа, Гаспажа, Спажа, Зялёная) – свята асвячэння “барады” – апошняга снапка. Свята пачатку засевак.

ПАДРАЗДЗЕЛ 4. АСЕННІ ПЕРЫЯД ЗЕМЛЯРОБЧАГА КАЛЕНДАРА

ТЭМА 27. АСЕННІЯ СВЯТЫ ЎСХОДНІХ СЛАВЯН, ІХ АГУЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ Ў БЕЛАРУСАЎ

Культ сонца – аснова святаў. Працоўная дзейнасць земляроба ў восеньскіх святах. Шырокая аграрная аснова святаў. Нацыянальныя асаблівасці беларускіх святаў восені: бытаванне талочных песень, песень працоўнай узаемадапамогі. Асаблівасці гулліва – пацешлівага прызначэння святаў. Перавага ў песнях перадвясельных матываў, лірычнага пачатку.

ТЭМА 28. БАГАЧ – СТАРАЖЫТНАЕ СВЯТА ЗАКАНЧЭННЯ ЎБОРКІ ЗБОЖЖА

Багач (Багатнік, Багатуха, Другая Прачыстая) – земляробчае свята пасля заканчэння жніва і сяўбы. Пара адноснага дастатку ў селяніна. Час вяселляў. Структура свята: лубка жыта з свечкай – “багач” і яго падрыхтоўка, абыход хат, абнос “багача” вакол статка, агульная вячэра.

ТЭМА 29. ЗДЗВІЖАННЕ – СВЯТА “ЗАКРЫВАННЯ” ЗЯМЛІ НА ЗІМУ

Народнае тлумачэнне назвы свята “Здзвіжанне” (Уздзвіжанне, Звіжанне, Уздзвіжанне). Легенда аб Здзвіжанні. Звычаі, павер’і, забабоны. Уздзвіжанне як хрысціянскае свята, звязанае з ушанаваннем крыжа. Святочныя кірмашы, фэсты.

ТЭМА 30. АБРАД “ЖАНІЦЬБА КОМІНА”

“Жаніцьба коміна” (“жаніцьба лучніка”, “жаніцьба пасвета”) – абрад культу агню – багача, хатніх духаў – продкаў. Мэтанакіраванасць і структура абраду. Абрадавыя пажаданні і песні.

ТЭМА 31. ПАКРОВЫ – НАРОДНАЕ ЗЕМЛЯРОБЧАЕ СВЯТА ЗАКАНЧЭННЯ ЎСІХ ПАЛЯВЫХ РАБОТ

Пакровы (Пакроў, Трэцяя Прачыстая) – народнае свята глубокай восені, пачатак зімы. Пакроў у народным уяўленні. Прыкметы на прагноз надвор’я. Пакроў – вясельная пара. Пакроў Божай Маці як праваслаўнае свята. Дзень маці ў Рэспубліцы Беларусь. Святочныя кірмашы і фэсты.

ТЭМА 32. АСЯНІНЫ – ДЗЕНЬ ПАМІНАННЯ ПРОДКАЎ, АСЕННІЯ ДЗЯДЫ

Асяніны (Дзяды, Змітраўскія дзяды) – старадаўняя ўрачыстасць ушанавання памяці сваіх папярэднікаў. Асноўныя часткі Асянін: багаты абрадавы стол, уборка падвор’я, памінальная вячэра, запрашэнне нябожчыкаў на вячэру.

ТЭМА 33. ПІЛІПАЎКА

Піліпаўка як апошняя мяжа ў гадавым калаўроце жыцця працоўнага чалавека. Піліпаўскія вячоркі (попрадкі, супрадкі) і іх асаблівасці. Народная гульня “Яшчар”. Прыкметы на надвор’е.

ТЭМА 34. ВЫКАРЫСТАННЕ НАРОДНЫХ ТРАДЫЦЫЙ У СУЧАСНЫХ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВЫХ СВЯТАХ ВОСЕНІ

Класіфікацыя і агульная характарыстыка сучасных беларускіх святаў асенняга цыкла. Прыстасаванне старажытных абрадавых форм да сучаснага побыту. Узнікненне, станаўленне і развіццё на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь “Свята ўраджаю”. Яго характэрныя рысы. Народныя традыцыі ў сучасным свеце “Змітраўскія Дзяды”.

ТЭМА 35. ЗАКЛЮЧЭННЕ ДА РАЗДЗЕЛУ

Культурна-гістарычная пераемнасць народных традыцый пры арганізацыі каляндарна-абрадавых святаў земляробчага гадавога кола ў сучасны час.

РАЗДЗЕЛ “НАРОДНАЯ СЯМЕЙНА-ТРАДЫЦЫЙНАЯ АБРАДНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ”

ТЭМА 1. УВОДЗІНЫ Ў РАЗДЗЕЛ

Народная сямейна-традыцыйная абраднасць беларусаў як састаўная частка сістэмы выхавання чалавека, частка быту. Гісторыя станаўлення і развіцця народных сямейна-бытавых абрадаў. Народная сямейна-бытавая абраднасць як від беларускага фальклору, адзін з самых папулярных і распаўсюджаных на ўсёй Беларусі відаў народнай вусна-паэтычнай творчасці.

Асноўныя этапы жыцця чалавека і народная сямейная абраднасць беларусаў.

ТЭМА 2. РАДЗІННАЯ АБРАДНАСЦЬ

Комплекс традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў: дародавы, родавы і пасляродавы цыклы. Уяўленні, вераванні, забароны, якія суправаджалі цяжарнасць жанчыны. Звычаі і абрады, звязаныя з нараджэннем дзіцяці. Імянарачэнне дзіцяці, наведванне парадзіхі. Звычаі і абрады, што папярэднічалі хрышчэнню. Рэлігійны абрад хрышчэння. Святкаванне хрэсьбін: запрашэнне суседзяў, сваякоў на ўрачыстасць; збор

запрошаных у хаце нованароджанага; сустрэча кумоў з царквы; агульнае частаванне; абрад “перапівання кумоў”; падзел “бабінай” кашы – спецыяльнай абрадавай стравы; абрад “цягаць бабу на баране”. Звычаі і абрады прыняцця нованароджанага ў сям’ю і грамадства: ачышчэнне дзіцяці праз купанне пасля царкоўнага мірапамазання (“муравінкі”, “жмурыкі”, “здзіўкі”, “мур змываць”), з’яўленне першага зуба ў немаўляці, яго першыя крокі і першае пастрыжэнне (“стрыжкі”, “пастрыжыны”). Сучасны стан радзіннай абраднасці беларусаў і яе асаблівасць. Хрэсьбінныя песні як нацыянальны здабытак беларусаў. Беларускія традыцыі ранняга далучэння дзяцей да працы. Звычаі паўналецця, сталасці ў беларусаў.

ТЭМА 3. БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ ВЯСЕЛЛЕ

Вяселле як комплекс абрадаў і звычаяў, якія суправаджаюць урачыстасць заключэння шлюбу. Беларускае народнае вяселле: яго асноўныя элементы і часткі. Сватанне (дружкі) – увесь падрыхтоўчы перыяд вяселля. Шматварыянтнасць сватання на Беларусі. Звычаі давясельнага абраду “Сватанне”: выглядзіны (агляды, благаславенне, пярэпыты, даведкі, запоіны, выкуп, дарэнне, агледзіны), умовіны, дамовіны, заручыны, змовіны, “перапой”, расплятанне касы на заручынах, пакрыванне маладой хусткай). Перадвясельная абраднасць беларусаў: благаславенне, выпраўленне, выпечка каравая, дарэнне, выкуп у суборную суботу. Запрашэнне продкаў. Суборная субота (дзявочнік) – абрад развітання маладой са сваімі сяброўкамі, апошні вечар яе дзявоцтва напярэдадні вяселля. Хлапечнік. Вяселле ў хаце нявесты і жаніха. Асноўныя абрады галоўнай часткі вяселля: благаславенне, выпраўленне, абсыпанне (абсяванне) маладых, сустрэчы, звядзенне – абрад яднання маладых, выкуп, дарэнне. “Стаўбавы абрад” у хаце жаніха і ў хаце нявесты, яго рытуальныя значэнні. Абрад вянчання. Пасад маладых на дзяжу як самастойная частка ў складзе вясельнага абраду. Паслявясельная абраднасць беларусаў: благаславенне, камора – абрад першай шлюбнай ночы, завіванне (пакрыванне маладых, дарэнні, выпрабаванні для маладой, частаванне маладых пасля першай шлюбнай ночы кашай – вясельнай абрадавай ежай, пасаг, пярэзвы (перазоў, падвясёлкі, гасціна). Вясельная абрадавая ежа. Абрадавы каравай. Абрадавыя вясельныя касцюмы і тканіны, падарункі. Вясельныя сыны: сваты, свацця, дружка, дружок, дружына, каравайніцы, вячэрнікі, надкоснік, кубельнік, прыданыя. Запрашэнне вясельных чыноў. Святкаванне сярэбранага і залатога вяселляў, іншых этапаў сумеснага жыцця. Асаблівасць сучаснай вясельнай абраднасці беларусаў. Вясельная абрадавая паэзія, песні.

ТЭМА 4. ПАХАВАЛЬНА-ПАМІНАЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ

Абрадавыя дзеянні і іх строгая паслядоўнасць у часе: адпушчэнне грахоў, усіх злых учынкаў, абмыванне і апрананне нябожчыка, вынас труны, шлях на могілкі, забароны ў час пахавання. Адметныя рысы пахавання халастых хлопцаў і незамужніх дзяўчат, самагубцаў. Народныя пахавальна-памінальныя галашэнні. Першы цыкл памінання памерлых (у дзень пахавання, на трэці, зрэдку – шосты, дзявяты, дваццаты, саракавы, праз паўгода і год) і яго сямейны характар. Другі цыкл памінання памерлых – на народным календары (Масленічныя “дзяды”, Радаўніца, Троецкія і Змітраўскія “дзяды”) і іх грамадскі характар. Спецыяльныя абрадавыя стравы. Хрысціянская пахавальная абраднасць. Структура і характэрныя рысы сучасных абрадаў пахавання і памінак.

ТЭМА 5. СУЧАСНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ ТРАДЫЦЫІ СВЯТКАВАННЯ ДНЯ НАРАДЖЭННЯ, ЮБІЛЕЯЎ І ДЗЁН ІМЯНІННІКА

Наяўнасць ці адсутнасць абрадавых дзеянняў. Запрашэнне гасцей, характар віншаванняў. Структура святкавання.

ТЭМА 6. ПРАВОДЗІНЫ Ў ВОЙСКА

Абрад праводзін навабранца ў войска. Яго структура, традыцыі і навацыі ў сучасны перыяд.

ТЭМА 7. УВАХОДЗІНЫ (НАВАСЕЛЛЕ)

Перасяленне ў новую хату (жыллё, кватэру). Асноўныя звычаі. Абрад “Уваходзіны”.

ТЭМА 8. НОВЫ ГОД

Сустрэча Новага года: народныя традыцыі і сучасныя навацыі.

ТЭМА 9. НАРОДНАЯ ТАЛАКА

Традыцыйная і новыя формы народнай талакі.

ТЭМА 10. ПРАСТОЛЬНЫЯ СВЯТЫ

Прастольныя святы народнага календара як частка сямейна-бытавой абраднасці беларусаў.

Калядныя, масленічныя, велікодныя, юраўскія, троецкія, мікольскія, спасаўскія, прастольныя святы. Свята “Прачыстая”.

ТЭМА 11. ПАДАГУЛЬНЯЮЧЫ ЗАНЯТАК

Традыцыйная сямейна-бытавая абраднасць – спрадвечная крыніца народнай памяці. Падагульняючы занятак па раздзелу.

Літаратура

1. Гуд, П.А. Ад Каляд да Пакроваў / П.А. Гуд; [рэд.-склад. Л. І. Жук]. – Мінск: Красіка-Прынт, 2000. – 223 с.
2. Беларускія народныя абрады / [складальнік і навуковы рэдактар Л.П. Касцюкавец]. – Мінск: Беларусь, 1994. – 126 с.
3. Следам за сонцам: беларускі народны каляндар: дапаможнік для педагогаў дзіцячых дашкольных устаноў / І.І. Крук. – Мінск: Ураджай, 1998. – 216 с.
4. Сысоў, У.М. З крыніц спрадвечных / У.М. Сысоў. – Мінск: Выш. шк., 1997. – 415 с.
5. Гуд, П.А. Беларускі кірмаш / П.А. Гуд, Н.І. Гуд. – Мінск: Полымя, 1996. – 272 с.
6. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / рэд. І.П. Шамякін [и др.]. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1989. – 575 с.
7. Сям’я і сямейны быт беларусаў / В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
8. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 124 с.
9. Федароўскі, М. Люд беларускі. Вяселле [уклад., прадмова, пер. І.У. Саламевіча]. – Мінск: Полымя, 1991. – 140 с.
10. Пахаванні, памінкі, галашэнні / [рэд. кал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.
11. Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емяльянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Беларус. навука, 2001. – 422 с.

ПЕДАГАГІЧНАЯ ПРАГРАМА
“УРОКІ ФАЛЬКЛОРА”

(для дзіцячага фальклорнага калектыву)

Аднаўленне і ачышчэнне грамадства сёння звязана з духоўным адраджэннем чалавека. І тут немалаважная роля адводзіцца кіраўнікам дзіцячых фальклорных калектываў. Яны павінны развіваць і максімальна выкарыстоўваць выхаваўчы патэнцыял, закладзены ў традыцыях народнай педагогікі для фарміравання духоўнага вобліку маладога пакалення.

Праграма разлічана на вучняў 1–11 класаў, але можа выкарыстоўвацца ў сярэдніх спецыяльных і ўстановах вышэйшай адукацыі. Дадатак да праграмы (сцэнарыі абрадаў, свят) могуць быць выкарыстаны клубнымі работнікамі, настаўнікамі ў пазашкольнай рабоце. Калі дадзены матэрыял адаптаваць пад пэўную ўзроставую групу дзяцей і свае магчымасці, то яго можна выкарыстоўваць у працы з любой катэгорыяй дзяцей.

Праграма разлічана на тры гады навучання (прыкладнае планаванне для школы): першы год – 1–4 класы; другі год – 5–7 класы; трэці год – 8–11 класы.

У кожнай групе павінна быць не менш 15 чалавек. Заняткі мэтазгодна праводзіць 2–3 разы на тыдзень у залежнасці ад узросту дзяцей, па 2 гадзіны з кожнай групай. Варта прадугледзець заняткі па засваенні асноў тэатральнага, музычнага, харэаграфічнага мастацтва, бо фальклор – сінтэтычнае мастацтва, якое спрыяе развіццю не толькі эмацыянальнай сферы, але і памяці, увагі, інтэлектуальных здольнасцей, што, у сваю чаргу, уплывае на больш глыбокае засваенне агульнаадукацыйных дысцыплін. Выхаванне ўдзельнікаў фальклорнага калектыву павінна быць зарыентавана на фальклор свайго рэгіёна, матэрыял якога звязаны з мясцовымі асаблівасцямі, з моўнай інтанацыяй, або складзены з песень аднаго жанру, напрыклад, каляндарных – калядкі, вяснянкі або аднаго свята – Юр’я, Вялікдзень і г.д. Напрыклад, на Юр’я спяваюць балады і пастушыныя песні (размова пастуха з лесам, гублянне жывёлы), заклічкі. Неабходна толькі ўлічваць узрост дзяцей і іх магчымасці.

У фальклорным калектыве дзеля як мага больш поўнага і ўсебаковага развіцця асобы, здольнасцей кожнага дзіцяці да самавыяўлення ў творчасці, раскрыцця ўнутранага свету выкарыстоўваецца дыферэнцыраваны падыход (спалучэнне групавых і індывідуальных форм навучання).

Галоўнай мэтай першага года навучання з’яўляецца самавыяўленне кожнага дзіцяці, развіццё яго творчага пачатку, абуджэнне цікавасці да роднай мовы, любові да роднага краю, роднай зямлі, а таксама знаёмства з абрадамі, традыцыямі беларускага народа, яго гумарам.

Самы даходлівы і засваяльны метад першага года навучання – гульня. Праз гульню і пачынаецца работа з дзецьмі. Вялікая колькасць народных гульняў звязана з каляндарнымі абрадамі: “Каляды”, “Гуканне вясны”, “Вялікдзень”, “Купалле” і інш. У першы год навучання дзеці вывучаюць своеасаблівасць народных спеваў. Навыкі пачынаюцца з вельмі простых распеваў дзіцячых песень, забаўлянак, калыханак, гульнёвых карагодаў.

Першы год навучання (144 гадзіны, заняткі групавыя, практычныя)

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№	Раздзелы і тэмы	гадзіны
1	Гутарка “Не трэба забываць трывала толькі тое, што сваімі каранямі звязана з народам”.	2
2	Азнаямленне з мастацкімі вобразамі, якія ўвасоблены ў народнах гульнях беларускага земляробчага каляндара. Гульні на развіццё ўвагі, фантазіі, уяўлення, гульні на развіццё артыстычнай смеласці і імправізацыі.	26
3	Спалучэнне музыкі і спеваў з гульнёй. Дыханне перад пачаткам спеваў, характар дыхання. Цэзуры. Знаёмства з навыкамі ланцуговага дыхання. Тры віды атакі: цвёрдая, мяккая і прыдыхальная.	4
4	Артыкуляцыя, дыкцыя: развіццё дыкцыйных навыкаў. Галосныя і зычныя гукі, іх роля ў спевах. Напеўнасць галосных, уменне іх акругляць. Імкненне да чысціні гучання ненацiскных галосных. Хуткае і выразнае прагаворванне зычных.	4
5	Гукаўтварэнне і гукавядзенне: натуральны, вольны гук без крыку і напружання (фарсіроўкі). Пераважна мяккая атака гуку. Акругленне галосных, спосабы іх фарміравання ў розных рэгістрах. Высокае гучанне (пазіцыя) на ўсіх гуках: работа над галоснымі (у-ю, о-ё, і). Выкарыстанне беларускіх народных песень з распевамі.	4
6	Ансамбль і строй: выпрацоўка актыўнага ўнісону, рытмічнай устойлівасці ва ўмераных тэмах пры суадносінах розных працягласцей. Дынамічная роўнасць пры вымаўленні гэксту. Інтаніраванне твораў у розных відах мажору і мінору. Устойлівае інтаніраванне аднагалоснага спеву пры складаным акампанеменце. Навыкі спеваў двухгалосся. Правільнае інтаніраванне інтэрвала.	6
7	Выканальніцкія навыкі: аналіз слоўнага тэксту і яго змест. Работа над фразіроўкай. Дынамічныя і агагічныя адценні. Спевы ў строга размераным тэмпе. Супастаўленне двух тэмпаў (павольнага і хуткага).	6
8	Беларускія народная музычныя інструменты. Знаёмства з ансамблевай ігрой на фальклорных інструментах. Дзіцячы фальклорны аркестр.	8
9	Азбука музычнага руху.	7
10	Асноўныя пазіцыі рук і ног.	6
11	Элементы народнага танца.	30
12	Работа над сцэнічным вобразам. Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы.	36
13	Экспедыцыйная работа па збору фальклорнага матэрыялу.	10

Метадычныя рэкамендацыі

ТЭМА: ГУТАРКА “НЕ ТРЭБА ЗАБЫВАЦЬ ТРЫВАЛА ТОЛЬКІ ТОЕ, ШТО СВАІМІ КАРАНЯМІ ЗВЯЗАНА З НАРОДАМ”

У даступнай для дзіцячага ўспрымання форме растлумачыць паняцце фальклору, расказаць, хто ствараў легенды, паданні, казкі. Пажадана падкрэсліць, што нашыя продкі верылі ў існаванне цёмных і светлых сіл, у спрадвечную барацьбу паміж імі, у якой заўсёды перамагала дабро. Выконваючы абрадавыя песні, гульні, дзеці пазнаёмяцца з працоўнымі працэсамі, з’явамі прыроды і г.д.

ТЭМА: АЗНАЯМЛЕННЕ З МАСТАЦКІМІ ВОБРАЗАМІ, ЯКІЯ ЎВАСОБЛЕНЫ Ў НАРОДНЫХ ГУЛЬНЯХ БЕЛАРУСКАГА ЗЕМЛЯРОБЧАГА КАЛЕНДАРА

Знаёмства з народнымі і абрадавымі гульнямі. а праз іх і з традыцыйнымі святамі. Гульні вучаць дзяцей быць больш уважлівымі, выпрацоўваюць сканцэнтраванасць на справу, пачуццё калектывізму, развіваюць назіральнасць, фантазію, неардынарнасць мыслення. Вучаць перадачы настрою героя, уменню пераадолець сарамлівасць, хваляванне, якія ўзнікаюць у працэсе дзеяння.

ТЭМА: СПАЛУЧЭННЕ МУЗЫКІ І СПЕВАЎ З ГУЛЬНЁЙ. ДЫХАННЕ

Ёсць гульні, у якіх нельга абысціся без спеваў. Пры спевах дзеці павінны адчуваць сябе спакойна, разняволена, стаяць (ці сядзець) прама, апусціўшы рукі, не нахіляючы корпуса і галавы. Дыхаць спакойна, бясшумна, не ўздымаючы плячэй. Утрымліваць дыханне пры выкананні legato да канца фразы, карыстацца кароткім дыханнем (хуткі ўдых у рытмічных песнях). Выкарыстоўваюцца практыкаванні для развіцця ланцуговага дыхання. Дзеці знаёмяцца з цвёрдай і мяккай, прыдыхальнай атакай гуку.

ТЭМА: АРТЫКУЛЯЦЫЯ, ДЫКЦЫЯ

Асэнсаванне і выразнае вымаўленне слова і фразы, з лагічнымі націскамі. Выразнае, крыху ўтрыраванае вымаўленне зычных. Спяванне ненаціскных складоў: цішэй і лягчэй. Зяртаецца ўвага на напеўнасць галосных і ўменне іх акругляць.

ТЭМА: ГУКАЎТВАРЭННЕ І ГУКАВЯДЗЕННЕ

Выпрацоўваецца ўменне спяваць свабодна, без напружання, без адкрытага гучання. Дзеці карыстаюцца цвёрдай і мяккай перадачай гуку ў залежнасці ад характару твора. У час спеваў звяртаецца ўвага да акруглення, на прыкрытыя, блізкія гукі. Выкарыстанне практыкаванняў адпаведных песні, якая развучваецца.

ТЭМА: АНСАМБЛЬ І СТРОЙ

Выпрацоўваецца ўменне ў час спеваў "зліваццa" ў чысты і вобразны ўнісон у аднагалосных песнях, прыслухоўвацца да голасу іншых. Звяртаецца ўвага на дынамічна злітнае гучанне, правільны і выразны рытмічны малюнак у песні. Трэба выкарыстаць практыкаванні для пачатковага развіцця двухгалосся.

ТЭМА: ВЫКАНАЛЬНІЦКІЯ НАВЫКІ

Калектыўны аналіз тэксту песні і яе зместу. Выразнае сэнсавае гучанне ў песні.

ТЭМА: БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ МУЗЫЧНЫЯ ІНСТРУМЕНТЫ

Прызначэнне і гісторыя стварэння беларускіх народных музычных інструментаў. Шумавыя музычныя інструменты: бразготка ці трашчотка, вугольнік, брусочкі. Духавыя музычныя інструменты: дудка. Гармонік, баян. Ігра ў ансамблі на фальклорных музычных інструментах, развіццё адчування партыі суседа.

ТЭМА: АЗБУКА МУЗЫЧНАГА РУХУ

Арыентацыя дзяцей у прасторы і руху. Тэмп (хутка, павольна, умерана). Музычныя размеры: 4, 2, 3. Такт і затакт. Танцавальныя крокі ў вобразах. Выдзяленне моцнай долі.

ТЭМА: АСНОЎНЫЯ ПАЗІЦЫІ РУК І НОГ

Танцавальны крок і бег. Выпрацоўка правільнай паставы, апоры, вываратнасці, эластычнасці, моцы галенастопнага, каленнага, тазабедранага суставаў. Замацаваннем пазіцый паслужаць маленькія танцавальныя эцюды.

ТЭМА: ЭЛЕМЕНТЫ НАРОДНАГА ТАНЦА

Ход у паўпрысяданні. Крок “Крыжачка”, крок “Лявоніхі”, беларуская полька, крок “Юрачкі”.

ТЭМА: РАБОТА НАД СЦЭНІЧНЫМ ВОБРАЗАМ. ПАДРЫХТОЎКА І ПАКАЗ ВЫНІКОВАЙ ПРАГРАМЫ

Уменне ўвасабляцца ў сцэнічны вобраз. Разуменне задачы, якая пастаўлена перад кожным удзельнікам праграмы, перадача характару дзеючых асоб, іх выгляду, паводзін. Зводныя рэпетыцыі. Паказ фальклорнай праграмы.

ТЭМА: ЭКСПЕДЫЦЫЙНАЯ РАБОТА ПА ЗБОРЫ ФАЛЬКЛОРНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Знаёмства з носьбітамі народнай традыцыі, папаўненне рэпертуару калектыву новымі казкамі, песнямі, загадкамі і г.д.

Другі год навучання (216 гадзін, заняткі групавыя, практычныя)

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№	Раздзелы і тэмы	гадзіны
1	Гутарка “Народнае светаўспрыманне і міфалогія”.	6
2	Дыханне: дыханне перад пачаткам слева; затрымка дыхання; дыханне як фактар выразнага выканання; выкананне паўзаў паміж гукамі без змены дыхання; спяванне твораў цалкам на ланцуговым дыханні; арганізацыя пеўчага выдыху; дыхальная падтрымка гуку; плаўная падача дыхання.	6
3	Артыкуляцыя і дыкцыя: свабода і рухомасць артыкуляцыйнага апарату; актыўнае і выразнае прагаворванне зычных: дыкцыйныя навыкі ў хуткім і павольным тэмпах; дыкцыйная актыўнасць пры нюансах p і pp.	6
4	Гукаўтварэнне і гукавядзенне: сціслыя веды пра будову дыхальнага і галасавога апарату; гартань; дыяфрагма; поласць рота і носа; цвёрдая і мяккая атака гуку ў залежнасці ад характару твора; асноўныя прыёмы спявання; акругленне галосных, спосабы іх фарміравання ў розных рэгістрах; работа над галоснымі: і, ы, е, э; сувязь гукаўтварэння з дыханнем і артыкуляцыяй; распевы ў беларускіх песнях.	6
5	Ансамбль і строй: інтаніраванне ў розных відах мажору і мінору; інтаніраванне пры складаным акампанеменце і без яго; актыўны ўнісон; уменне слухаць іншых; злучанае гучанне; правільнае і дакладнае выкананне рытмічнага малюнку; работа над дынамічна рознымі рытмічнымі паваротамі; спяванне з рытмічным акампанементам: навыкі спявання двухгалоссем.	10
6	Зімовы музычны фальклор. Каляды.	20
7	Падрыхтоўка і паказ выніковам праграмы “Каляды”.	10
8	Элементы народнага танца.	72
9	Веснавы музычны фальклор. Гуканне вясны.	20
10	Вялікдзень.	10
11	Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы.	10
12	Летні музычны фальклор. Купалле.	10
13	Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы “Купалле”.	8
14	Восеньскі музычны фальклор. Зажынкі, дажынкі.	10
15	Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы.	8
16	Экспедыцыйная работа па збору фальклорнага матэрыялу.	14

Метадычныя рэкамендацыі

ТЭМА: ГУТАРКА “НАРОДНАЕ СВЕТАЎСПРЫМАННЕ І МІФАЛОГІЯ”

Увесці дзяцей у свет фальклорных легенд і паданняў, у свет вераванняў беларускага народа. Паказаць, што народнае светаўспрыманне фарміравалася ў выніку шматгадовых назіранняў за з’явамі прыроды і штодзённым жыццём.

ТЭМА: ДЫХАННЕ

Пры спевах дзеці павінны адчуваць сябе спакойна, дыхаць бясшумна, не ўздымаючы плеч. Яны вучацца затрымліваць дыханне, раўнамерна размяркоўваць выдых, падтрымліваць навыкі “ланцуговага” дыхання: на доўгіх фразах, гуках, спяванне твораў цалкам на “ланцуговым” дыханні.

ТЭМА: АРТЫКУЛЯЦЫЯ, ДЫКЦЫЯ

Замацаванне навыкаў, набытых у мінулым годзе. Асэнсаванае вымаўленне фразы з лагічнымі націскамі. Рухомасць артыкуляцыйнага апарату за кошт актывізацыі работы вуснаў, языка. Узаемаадносіны галосных і зычных. Аднясенне зычных у сярэдзіне слова да наступнага складу.

ТЭМА: ГУКАЎТВАРЭННЕ І ГУКАВЯДЗЕННЕ

Дзеці атрымліваюць пачатковыя веды пра будову дыхальнага і галасавога апарату, ролю гартані, дыяфрагмы, поласці рота і носа ў працэсе дыхання і гукаўтварэння, пра залежнасць гукавядзення ад дыхання. Замацаванне навыкаў гукавядзення, цвёрдай і мяккай атакі гуку, акруглення галосных, уменне ствараць іх у нізкім і высокім рэгістрах.

ТЭМА: АНСАМБЛЬ І СТРОЙ

Работа над дакладнасцю інтаніравання. Светлы і змрочны гук. Навыкі спеваў без інструментальнай падтрымкі. Работа над markdown рознымі рытмічнымі паваротамі. Рытмічны акампанемент (воплескі, выкарыстанне трохкутніка, бразготак, лыжак, барабана і іншых інструментаў).

ТЭМА: ЗІМОВЫ МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР

Каляды. Разнастайнасць музычных жанраў і іх спалучэнне ў калядных абрадах. Калядныя песні. Жывёльныя вобразы калядных святаў. Калядныя танцы. Персанажы Каляд.

ТЭМА: ЭЛЕМЕНТЫ НАРОДНАГА ТАНЦА

Асноўныя тэхнічныя навыкі. Адкрытая і закрытая свабодная пазіцыя ног. Карагоды, кадрылі.

ТЭМА: ВЕСНАВЫ МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР

Гуканне вясны: веснавыя песні, заклічкі. Веснавыя карагоды. Вялікдзень: валачобнікі і валачобныя песні. Юр’я: пастушыныя песні, заклічкі, прыгаворы. Траецкія песні.

ТЭМА: ЛЕТНІ МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР. КУПАЛЬСКІЯ ПЕСНІ. ПАПАРАЦЬ-КВЕТКА, МІФІЧНЫЯ ІСТОТЫ

ТЭМА: ВОСЕНЬСКІ МУЗЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР. ТАЛОЧНЫЯ ПЕСНІ. ЗАЖЫНКІ, ДАЖЫНКІ. СВЯТА “БАГАЧ”. ПАКРОВЫ

Трэці год навучання (216 гадзін, заняткі групавыя, практычныя, індывідуальныя)

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін
1	Гутарка “Беларускі народны каляндар і тэатральны фальклор”.	2
2	Заняткі тэхнікай мовы (на аснове казак, лічылак, прыказак, прымавак, скарагаворак). Дыханне. Сувязь дыхання з вымаўленнем. Віды дыхання. Удзел цягліц у працэсе дыхання. Тыпы дыхання: грудны, брушны, скабнадыяфрагмавы, камбінаваны, які ляжыць у аснове пастаноўкі голасу. Пастава і яе сувязь з нармальным працэсам дыхання. Дыханне і дыяфрагма. Роля дыхання пры вымаўленні. Практыкаванні на развіццё розных тыпаў дыхання.	10/5
3	Голас. Асаблівасці голасу: вышыня, сіла, гнуткасць, тэмбр. Масаж твару: гігіенічны, вібрацыйны. Настройка голасу па трох рэгістрах. Артыкуляцыя і гімнастыка губ, языка, сківіцы. Рэзанатары-ўзмацняльнікі гуку: лоб, нос, губы, грудзі. Дыяпазон голасу. Пасыл гукаў. Атака гуку: цвёрдая, мяккая, прыдыхальная. Рэгістры гуку: грудны, змешаны, галаўны. Пастаноўка голасу.	10/4
4	Дыкцыя. Вымаўленне. Момант словаўтварэння. Размяшчэнне губ, языка. Галосныя: і, э, а, о, у, ы. Галосныя: е, ё, ю, я. Спалучэнне гукаў. Зычны гук “й”. Артыкуляцыя галосных. Практыкаванні на вымаўленне: бязгучна, шэптам, напаўголаса, гучна. Зычныя гукі: шчылявыя, выбухныя, санорныя, губныя, язычныя, шумлівыя. Артыкуляцыя зычных гукаў. Практыкаванні на артыкуляцыю зычных гукаў.	10/5
5	Беларускі лялечны тэатр батлейка. Падрыхтоўка інтэрмедый.	30
6	Элементы народнага танца.	18
7	Каляндарна-абрадавая паэзія.	6
8	Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы.	34
9	Сямейна-абрадавая паэзія.	6
10	Падрыхтоўка і паказ выніковай праграмы.	52
11	Экспедыцыя па збору фальклорнага матэрыялу.	16
12	Пашпартызацыя сабранага матэрыялу.	4
13	Афармленне альбому.	4

Метадычныя рэкамендацыі

ТЭМА: ЗАНЯТКІ ТЭХНІКАЙ МОВЫ

Пры навучанні тэхніцы мовы ўсе трэнінгавыя практыкаванні павінны быць узаемазвязаны; праводзяцца адначасова, паколькі і дыханне, і артыкуляцыя, і галасаўтварэнне – гэта адзіныя, узаемазвязаныя фізіялагічныя працэсы. Прадугледжаны індывідуальныя заняткі.

ТЭМА: БЕЛАРУСКІ ЛЯЛЕЧНЫ ТЭАТР БАТЛЕЙКА

Расказаць дзецям пра беларускі старажытны тэатр лялек – батлейку. Будова батлейкі, розныя яе тыпы (аднапавярховыя, двухпавярховыя і трохпавярховыя), а таксама розныя тыпы лялек (плоскія, выразаныя з бляхі ці кардону, марыянеткі, пальчатачныя лялькі шпянёвага тыпу – пасаджаныя на драўляны або металічны стрыжань). Знаёмства з асноўнымі батлеечнымі персанажамі. Вывучыць і разыграць некалькі інтэрмедый.

ТЭМА: КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАЯ ПАЭЗІЯ

Святы і абрады земляробчага календара па традыцыйнай лагічнай сістэме: зіма–вясна–лета–восень. Падрыхтоўка ігрышча “Жаніцьба Цярэшкі”, “Купалле”.

ТЭМА: СЯМЕЙНА-АБРАДАВАЯ ПАЭЗІЯ

Міфалогія і сімволіка вясельнага абраду. Асноўныя ўдзельнікі і абрадавыя дзеянні на хрэсьбінах. Падрыхтоўка аднаго з абрадаў вяселля і абрада “Хрэсьбіны”. З сабранага матэрыялу падчас экспедыцый, паходаў былі зроблены цікавыя сцэнічныя выступленні. Распрацаваны цікавыя фальклорныя кампазіцыі.

Літаратура

1. Святы і абрады беларусаў / В. Ліцьвінка. – 3-е выд. – Мінск: Беларусь, 2001. – 188 с.
2. Паэзія беларускага земляробчага календара / [уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. А.С. Ліса; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) і інш.]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 613 с.
3. Беларуская вусна-паэтычная творчасць: падручнік для філалагічных спецыяльнасцей ВНУ / [К.П. Кабашнікаў і інш.]. – Мінск: Лексіс, 2000. – 512 с.
4. Беларускі фальклор. Хрэстаматыя. Выд. 2-е, дап. / склад.: К.П. Кабашнікаў, А.С. Ліс, А.С. Фядосік, І.К. Цішчанка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1977. – 840 с.
5. Жывая спадчына / Г.А. Пятроўская. – Мн.: Беларусь, 1988. – 79 с.
6. Барташэвіч, Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г.А. Барташэвіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 184 с.
7. Народны тэатр / [уклад. і камент. М.А. Каладзінскага; уступ. арт. А.С. Фядосіка]. 2-е выд., выпр. і дапрац. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 554 с.
8. Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А.С. Фядосік, А.С. Емяльянаў, У.М. Сысоў, М.А. Каладзінскі; навук. рэд. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Беларус. навука, 2001. – 422 с.
9. Аляхновіч, А.М. Методыка асваення фальклорнай спадчыны / А.М. Аляхновіч, І.І. Сучкоў // Дапаможнік для фальклорна-этнаграфічных калектываў. – Мінск: Асвета, 2000. – 120 с.
10. Коваль, У.І. Беларускія народныя святы і звычаі / У.І. Коваль, В.С. Новак. – Гомель, 1993. – 88 с.
11. Сям’я і сямейны быт беларусаў / В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
12. Радзінныя звычаі і абрады беларусаў: канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 124 с.
13. Федароўскі, М. Люд беларускі. Вяселле [уклад., прадмова, пер. І.У. Саламевіча]. – Мінск: Полымя, 1991. – 140 с.
14. Пахаванні, памінкі, галашэнні / [рэд. кал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) і інш.]. – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.

МИНИ-АНТОЛОГИЯ

Важным аспектом исторического педагогического образования является работа с первоисточниками. Это позволяет получить более глубокую информацию по изучаемому материалу. Нами предлагается мини-антология, включающая выдержки из трудов известных ученых по нравственному, патриотическому, трудовому воспитанию. Мини-антологию предваряют высказывания педагогов для обсуждения.

Прокомментируйте следующие высказывания

1. «Не беспокойся о том, что тебя люди не знают, а беспокойся о том, что ты не знаешь людей» (Конфуций).
2. «Тот, кто знает учение, уступает тому, кто находит в нем удовольствие» (Конфуций).
3. «Человечный муж сам, желая иметь устои, создает их и для других, сам, желая развиваться, развивает и других. Быть в состоянии смотреть на других, как на самого себя – вот, что можно назвать искусством человечности» (Конфуций).
4. «Возвышая людей честных и преграждая путь бесчестным, мы можем сделать бесчестных честными» (Конфуций).
5. Раскройте идею, сформулированную в следующем высказывании Демокрита: «Природа и воспитание подобны. А именно воспитание перестраивает человека и, преобразуя, создает [ему вторую] природу».
6. Согласны ли вы с высказыванием Дж. Локка: «… примите за несомненную истину, что какие бы наставления не давали ребенку и какими бы мудрыми уроками не пичкали его ежедневно, наибольшее влияние на его поведение будет все-таки оказывать компания, в которой он находится, и образ действий тех, кто ходит за ним». Прав ли Дж. Локк? Аргументируйте свою точку зрения.
7. Д. Дидро подверг критике положение К.А. Гельвеция – «воспитание может все». Чью точку зрения поддерживаете вы? Аргументируйте свой ответ.
8. Какая, на ваш взгляд, ценная идея заложена в следующем тезисе К.А. Гельвеция: «Чем совершеннее воспитание, тем счастливее народы»?
9. Прав ли К.А. Гельвеций, утверждая, что «воспитание делает нас теми, чем мы есть»?
10. Дж. Дьюи полагал, что прагматическое образование является фактором социального прогресса. Согласны ли Вы с педагогом? Продолжите дискуссию.
11. Докажите или опровергните следующее высказывание Н.И. Пирогова: «Все готовящиеся стать полезными гражданами, должны сначала научиться быть людьми».
12. М.В. Ломоносов утверждал, что «…кто к чему привык, от того отвратить трудно; напротив того, большую к тому же возбудить склонность весьма свободно: спартанского жителя, в поте и пыли воспитанного, трудно принудить, чтобы он сидел дома за книгами; напротив того, афинеанина едва вызовешь ли от учения в поле». Что имел в виду известный ученый?
13. В.Г. Белинский считал необходимым воспитывать ребенка с учетом его индивидуальных особенностей « …забывают о природе, дающей ребенку наклонности и способности и определяющей его значение в жизни, и думают, что было бы только дерево, а то можно заставить его приносить что угодно, хоть арбузы вместо орех». Проанализируйте высказывание.
14. Согласны ли вы с К.Д. Ушинским, что «…воспитание, созданное самим народом и основанное на народных началах, имеет ту воспитательную силу, которой нет в самых лучших системах, основанных на абстрактных идеях или заимствованных у другого народа»? Продолжите дискуссию по данному вопросу.

15. Выскажите свое отношение к сформулированному К.Д. Ушинским принципу трудового воспитания: «Самое воспитание, если оно желает счастья человеку, должно воспитывать его не для счастья, а приготовлять к труду жизни».

16. Л.Н. Толстой говорил: «Народное образование в настоящее время для нас есть единственная законная сознательная деятельность для достижения наибольшего счастья всего человечества...». Какая ценная социально-педагогическая идея заложена в данном тезисе?

17. С.Т. Шацкий, рассматривая проблемы социализации ребенка, обращал внимание на роль школы и среды в этом процессе: «Мы могли бы рассматривать нашу школу как своеобразный социальный фермент, задачей которого является урегулировать, перевести в другое состояние тот массовый педагогический процесс, который развивается вокруг школы, – значит, между школой и средой должны возникнуть взаимоотношения обмена: среда действует на школу, школа на основании этого воздействия изменяет свою работу и в свою очередь действует на окружающую среду с целью поддержать в ней положительные тенденции воспитания и борется с отрицательными». Насколько позиция автора совпадает с парадигмой современного образования?

18. Согласны ли Вы с тезисом В.Н. Сороко-Росинского о том, что «принудительность и добровольчество в процессе воспитания могут рассматриваться трояким образом: либо как два противоположных и взаимоисключающих принципа, либо как начальная и конечная стадии одного и того же педагогического процесса, либо, наконец, как гармоничное сочетание обоих этих начал во всей длительности процесса воспитания»? Аргументируйте свой ответ.

19. А.С. Макаренко был убежден в том, что «нет детей правонарушителей, а есть дети с потрепанными нервами. Они встречают с сопротивлением каждое слово и каждое хитроумное педагогическое измышление». Что Вы думаете по этому поводу?

20. В.В. Зеньковский считал, что «семья является идеальным типом социальной структуры. Семья есть идеал всего мира»? Согласны ли Вы с педагогом? Продолжите дискуссию.

21. Н.К. Крупская, размышляя о системе образования, задавалась вопросом, какой должна быть школа, чтобы воспитать «…людей, подготовленных в теории и на практике ко всякому ролу труду, как физическому, так и умственному, умеющих строить разумную, полную содержания, красивую и радостную общественную жизнь…». Как бы Вы сегодня ответили на этот вопрос?

22. Что вы понимаете под тезисом В.А. Сухомлинского: «Надо понимать движение детского сердца»?

Взято из источника: Орлова А.П., Андрущенко Н.Ю. История социальной педагогики. – Минск: «ИВЦ Минфина», 2019.

Пракаментуйце наступныя выказванні

1. Дайце свой каментарый на наступнае выказванне Ф. Скарыны: “Закон прироженый в том ноболей соблюдаем бываеть: то чинити иным всем, что самому любо ест от иных всех, и того не чинити иным, чего сам не хотети от иных…”.

2. Прадстаўце сацыяльна-педагагічную інтэрпрэтацыю тэзіса М. Гусоўскага: “Дзяржава абапіраецца больш на мужнасць духу, чым на сілу цела”.

3. Як Вы разумееце сутнасць тэзіса Л. Залускага: “Людзьмі мы нараджаемся, добрымі ж становімся дзякуючы спазнанню дабрачыннасці і практыкаванню ў ёй: як той моцны чалавек становіцца атлетам, хто часцей удзельнічае ў барацьбе, так і дадзеныя ад прыроды ўласцівасці дабрачыннасці ўсё больш выяўляюцца ў пастаянным удасканальванні іх”.

4. Раскрыйце ідэю, закладзеную ў выказванні Я. Снядзецкага: "Прыродным аазісам, на якім развіваюцца інтэлектуальныя і маральныя якасці чалавека, з'яўляецца здароўе дзяцей".

5. Дайце разгорнутую ацэнку выказванню Ф. Карпінскага: "…народ спачатку патрабуе людзей здаровых, а потым вучоных".

6. П. Брэг – аўтар канцэпцыі аб гармоніі чалавека і прыроды – адной з дзесяці запаведзей здароўя называе наступную: "прысвячай сваё жыццё любові і міласэрнасці". Ці згодны Вы з вучоным? Абгрунтуйце Ваш адказ.

7. Выкажыце свае адносіны да выказвання рускага ўрача і педагога А.А.Дуброўскага: "…лечаць не толькі лекі, але і станоўчыя эмоцыі, радасць…".

8. Ці з'яўляецца справядлівым выказванне Л.С. Выгоцкага: "нельга правесці рэзкай грані паміж лячэбнымі і выхаваўчымі мерапрыемствамі, тут выхаванне павінна ісці з лячэннем і складаць сферу лячэбнай педагогікі. У лячэбнай педагогіцы аздараўленне дзяцей дапаўняецца выхаваннем, а выхаванне раствараецца ў лячэнні пры дапамозе псіхолага-педагагічных метадаў уздзеяння"? Аргументуйце свой адказ.

9. Як вы адносіцеся да выказвання Н.С. Гілевіча: "…слухаючы такую песню [калыханку], - гэтую адвечную і неўміручую песню матчынай любові, міжволі думаеш: можа быць, менавіта адсюль, вось з такой калыханкі, з яе самай простай і самай геніяльнай на зямлі мелодыі і пачынаецца чалавек".

10. Пракаментуйце тэзіс К. Нарбута: "той, хто падчыняецца якой-небудзь страсці, не можа карыстацца сваім розумам у пошуках ісціны".

11. Парфірый Іваноў у сваёй "Дзетцы" выказаў шэраг практычных правілаў захавання і прымнажэння здароўя чалавека, у ліку якіх: "Вітайся з усімі паўсюдна, асабліва з людзьмі пажылога ўзросту. Хочаш мець у сябе здароўе – вітайся з усімі". Наколькі актуальным з'яўляецца дадзенае правіла для захавання здароўя сучаснага грамадства? Пракаментуйце свой адказ.

12. Ці прадстаўляецца Вам пераканаўчым пункт гледжання Ф. Бохвіца: "Выхаванне павінна фарміраваць маладых людзей для таго, каб у будучым яны сталі грамадзянамі, здольнымі да розных відаў дзейнасці, да якіх у будучыні яны будуць заклікананы ў адпаведнасці са сваімі дадзенымі ад прыроды здольнасцямі або па збегу абставін"? Аргументуйце свой адказ.

13. Выкажыце свае адносіны да правіла, сфармуляванага Парфірыем Івановым: "Дапамагай людзям, чым можаш, асабліва хвораму, пакрыўджанаму, беднаму. Рабі гэта з радасцю. Адзавіся на яго нястачу душой і сэрцам. Ты набудзеш у ім сябра і дапаможаш справе міру!"

14. Наколькі актуальным для сучаснасці з'яўляецца выказванне Ф. Скарыны: "Без страху божыя, без мудрасці і без добрых звычаяў немагчыма пачціва жыці людзям паспалітым на зямлі"? Выкажыце сваё меркаванне.

15. Ф. Карпінскі да сродкаў фізічнага выхавання дзяцей і моладзі адносіў наступныя: "цвёрды ложак, грубая ежа, чыстая вада для піцця, свабоднае адзенне, частае купанне летам, ручная праца да стамлення, бег навыперадкі, самаабслугоўванне, непрацяглыя прагулкі на сонцы з непакрытай галавой, прывыканне да перанясення холаду і непагадзі". Наколькі актуальнымі з'яўляюцца названыя сродкі для захавання і прымнажэння здароўя сучаснага падрастаючага пакалення? Пракаментуйце свой адказ.

16. М. Гусоўскі лічыў, што "патрэбна нам захаваць павучэнні продкаў блажэнных, каб сэрцы заблудзіўшыхся не патанулі ў заганах". Што меў на ўвазе вядомы беларускі асветнік?

17. С.Ф. Рысінскі быў перакананы ў тым, што "народ – майстар рабіць памылкі, але агульная думка і вопыт правільныя". Што Вы думаеце на гэты конт?

18. Прааналізуйце з сацыяльна-педагагічнага пункту гледжання выказванне А. Пашкевіч (Цёткі): "Бедны той, хто апрача грошы, апрача багацця, каторае пры першым няшчасці шчэзне дазвання, не мае скарбаў вечных – скарбаў душы. Такі скарб, каторы ніхто і ніколі адабраць ад нас не здолее, гэта любоў да бацькаўшчыны, да свайго народа, да роднай мовы, гэта вялікае мілаванне чалавека – слабога, пакрыўджанага". Якія думкі выклікала ў Вас дадзенае выказванне.

КОНФУЦИЙ
Беседы и суждения

- Учитель сказал: «Если человек нечеловечен, то что толку в церемониях? Если человек нечеловечен, то что толку в музыке?»
- Учитель сказал: «Человек, не имеющий человечности, не может долго выносить бедность и не может постоянно пребывать в радости. Человеколюбивый находит спокойствие в человечности, а мудрый находит в ней пользу».
- Учитель сказал: «Благородный муж знает долг, а низкий человек знает выгоду».
- Учитель сказал: «Добродетель не бывает одинокой, у нее непременно есть последователи (соседи)».
- Учитель сказал: «Тот, кто знает учение, уступает тому, кто находит в нем удовольствие».
- Конфуций сказал: «На молодежь следует смотреть с уважением. Почем знать, что будущее поколение не будет равняться с настоящим. Но тот, кто в сорок-пятьдесят лет не приобрел известности, уже не заслуживает уважение».
- Учитель сказал: «Любящий человек разве может не поощрять к труду (того, кого он любит)? Преданный разве может не вразумлять (своего государя)?»
- ...Учитель сказал: «Народ нуждается в человечности более, чем в огне и воде; я видел людей, умирающих от огня и воды, но не видел умиравших от того, что они были человечны».
- ...Учитель сказал: «В человечности не уступай и учителю».
- ...Учитель сказал: «Благородный муж прям и тверд, но не упрям».

ВЛАДИМИР МОНОМАХ
Поучение

Я, худой, дедом своим Ярославом, благословенным, славным, нареченный в крещении Василием, русским именем Владимир, отцом возлюбленный и матерью своею из рода Мономахов... и христианских ради людей, ибо, сколько их соблюл по милости своей и по отцовской молитве от всех бед! Сидя на санях, помыслил я в душе своей и воздал хвалу богу, который меня до этих дней, грешного, сохранил. Дети мои или иной кто, слушая эту грамотку, не посмейтесь, но кому из детей моих она будет люба, пусть примет ее в сердце свое и не станет лениться, и будет трудиться.

Прежде всего, бога ради и души своей, страх имейте божий в сердце своем и милостыню подавайте нескудную, это ведь начало всякого добра. Если же кому не люба грамотка эта, то пусть не посмеются, а так скажут: на дальнем пути, да на санях сидя, безлепицу молвил...

Ибо, как Василий учил, собрав юношей: иметь душу чистую и не порочную, тело худое, беседу кроткую и соблюдать слово господнее: «Есть и пить без шума великого, при старых молчать, премудрых слушать, старшим покоряться, с равными и младшими любовь иметь, без лукавства беседуя, а побольше разуметь; не свирепoвать словом, не хулить в беседе, не смеяться много, стыдиться старших, с нелепыми женщинами

не беседовать, глаза держать книзу, а душу ввысь, избегать суеты; не уклоняться учить увлекающихся властью, ни во что ставить всеобщий почет. Если кто из вас может другим принести пользу, от бога на воздаяние пусть надеется и вечных благ насладится». «О владычица богородица! Отними от сердца моего бедного гордость и дерзость, чтобы не величался я суетою мира сего» в ничтожной этой жизни.

Научись, верующий человек, быть благочестию свершителем, научись, по евангельскому слову, «очам управлению, языка воздержанию, ума смирению, тела подчинению, гнева подавлению, иметь помыслы чистые, побуждая себя на добрые дела, господа ради; лишаемый – не мсти, ненавидимый – люби, гонимый – терпи, хулимый – молчи, умертви грех». «Избавляйте обижаемого, давайте суд сироте, оправдывайте вдовицу. Приходите да соединимся, говорит господь. Если будут грехи ваши как обагренные, – как снег, обелю их» и прочее. «Воссияет весна поста и цветок покаяния; очистим себя, братья, от всякой крови телесной и душевной. Взывая к светодавцу, скажем: «Слава тебе, человеколюбец!»

Поистине, дети мои, разумейте, что человеколюбец бог милостив и премилостив. Мы, люди, грешны и смертны, и если кто нам сотворит зло, то мы хотим его поглотить и поскорее пролить его кровь; а господь наш, владея и жизнью и смертью, согрешения наши превыше голов наших терпит всю нашу жизнь. Как отец, чадо свое любя, бьет его и опять привлекает к себе, так же и господь наш показал нам победу над врагами, как тремя делами добрыми избавляться от них и побеждать их: покаянием, слезами и милостынею. И это вам, дети мои, не тяжкая заповедь божия, как теми делами тремя избавиться от грехов своих и царствования небесного не лишиться.

Бога ради, не ленитесь, молю вас, не забывайте трех дел тех, не тяжки ведь они: ни затворничеством, ни монашеством, ни голоданием, которые иные добродетельные претерпевают, но малым делом можно получить милость божию.

«Что такое человек, как подумаешь о нем?» «Велик ты, господи, и чудны дела твои; разум человеческий не может постигнуть чудеса твои» – и снова скажем: «Велик ты, господи, и чудны дела твои, и благословенно и славно имя твое вовеки по всей земле». Ибо кто не восхвалит и не прославит силу твою и твоих великих чудес, и благ, устроенных на этом свете: как небо устроено, или как солнце, или как луна, или как звезды, и тьма, и свет, и земля на водах положена, господи, твоим промыслом! Звери различные, и птицы и рыбы украшены твоим промыслом, господи! И этому чуду подивимся, как из праха создал человека, как разнообразны человеческие лица, если и всех людей собрать, не у всех один облик, но каждый имеет свой облик лица, по божьей мудрости. И тому подивимся, как птицы небесные из рая идут и прежде всего в наши руки, и не поселяются в одной стране, но и сильные и слабые идут по всем землям, по божьему повелению, чтобы наполнились леса и поля...

...Дети мои, похвалите бога, подавшего нам милость свою; а то дальнейшее – это мое собственного слабого ума наставление. Послушайте меня; если не все примете, то хоть половину.

Если вам Бог смягчит сердце, пролейте слезы о грехах своих, говоря: «Как блудницу, разбойника и мытаря помиловал ты, так и нас, грешных, помилуй». И в церкви то делайте, и ложась. Не пропускайте ни одной ночи, – если можете, поклонитесь до земли; если вам занеможется, то трижды. Не забывайте этого, не ленитесь, ибо тем ночным поклоном и молитвой человек побеждает дьявола, и что нагрешит за день, то этим человек избавляется. Если и на коне едучи не будет у вас никакого дела и если других молитв не умеете сказать, то «господи, помилуй» взывайте беспрестанно втайне, ибо эта молитва всех лучше, – нежели думать безлепицу, ездя.

Всего же более убогих не забывайте, но, насколько можете, по силам кормите, и подавайте сироте и вдовицу оправдывайте сами, а не давайте сильным губить человека. Ни правого, ни виновного не убивайте и не повелевайте убить его; если и будет повинен

смерти, то не губите никакой христианской души. Говоря что-либо, дурное или хорошее, не клянитесь богом, не креститесь, ибо нет тебе в этом никакой нужды. Если же вам придется крест целовать братии или кому-либо, то, проверив сердце свое, на чем можете устоять, на том и целуйте, а поцеловав, соблюдайте, чтобы, преступив, не погубить души своей. Епископов, попов и игуменов чтите, и с любовью принимайте от них благословение, и не устраняйтесь от них, и по силам любите и заботьтесь о них, чтобы получить по их молитве от бога. Паче же всего гордость не имейте в сердце и в уме, но скажем: смертны мы, сегодня живы, а завтра в гробу; все это, что ты нам дал, не наше, но твое, поручил нам это на немного дней. И в земле ничего не сохраняйте, это нам великий грех. Старых чтите, как отца, а молодых, как братьев. В дому своем не ленитесь, но за всем сами наблюдайте; не полагайтесь на тиуна или на отрока, чтобы не посмеялись приходящие к вам ни над домом вашим, ни над обедом вашим. На войну выйдя, не ленитесь, не полагайтесь на воевод: ни питью, ни еде не предавайтесь, ни спанью; сторожей сами наряживайте, и ночью, расставив стражу со всех сторон, около воинов ложитесь, а вставайте рано; а оружия не снимайте с себя второпях, не оглядевшись по лености, внезапно ведь человек погибает. Лжи остерегайтесь, и пьянства, и блуда, от того ведь душа погибает и тело. Куда бы вы ни держали путь по своим землям, не давайте отрокам причинять вред ни своим, ни чужим, ни селам, ни посевам, чтобы не стали проклинать вас. Куда же пойдете и где остановитесь, напоите и накормите нищего, более же всего чтите гостя, откуда бы к вам ни пришел, простолюдин ли, или знатный, или посол; если не можете почтить его подарком – то пищей и питьем; ибо они, проходя, прославят человека, по всем землям или добрым или злым. Больного навестите, покойника проводите, ибо все мы смертны. Не пропустите человека, не поприветствовав его, и доброе слово ему молвите. Жену свою любите, но не давайте ей власти над собой. А вот вам и основа всему: страх божий имейте превыше всего.

Если не будете помнить это, то чаще перечитывайте: и мне не будет стыдно, и вам будет хорошо.

Что умеете хорошего, то не забывайте, а чего не умеете, тому учитесь – как отец мой, дома сидя, знал пять языков, оттого и честь от других стран. Ленность ведь всему мать: что кто умеет, то забудет, а что не умеет, тому не научится. Добро же творя, не ленитесь ни на что хорошее, прежде всего к церкви: пусть не застанет вас солнце в постели. Так поступал отец мой блаженный и все добрые мужи совершенные. На заутрене, воздавши богу хвалу, потом на восходе солнца, и увидев солнце, надо с радостью прославить бога и сказать: «Просвети очи мои, Христе боже, давший мне свет твой прекрасный». И еще: «Господи, прибавь мне год к году, чтобы впредь, в остальных грехах своих покаявшись, исправил жизнь свою»; так я хвалю бога и тогда, когда сажусь думать с дружиною, или собираюсь творить суд людям, или ехать на охоту или на сбор дани, или лечь спать. Спанье в полдень назначено богом; поэтому установленью почивают ведь и зверь, и птица, и люди...

ЯН ЛИЦИНИЙ НАМЫСЛОВСКИЙ
Избранные «Сентенции»

Уступчивость

16. Старшему путь уступи, пощади и тех, кто слабее, Равных себе уважай, сможешь надежно прожить.

Любовь к Родине

27. Каждый, кто честен, пылает такою любовью к отчизне,
Что безоружный готов броситься в пламя костра.
180. К нивам родным столь большая любовь всех людей привлекает,
Что кажется даже, смерть легче была бы там.

Старики
47. Ежели хочешь свой век с вдохновеньем прожить и разумно,
Слушай, внимай старикам, чаще блюди их совет.

Выдержка
56. Не торопись, собираясь на дело, сначала подумай,
Взвесив же все наконец, снова не торопись.

Заря
95. Если желаешь умом незатменным усвоить ученье,
С солнцем с постели своей утром пораньше вставай.

Будь доволен
99. Не огорчайся, доволен будь тем, что имеешь,
Даже желанье когда к большей добыче влечет.

Досуг
101. Досуг учащимся словно опасная хворь и зараза –
только приносят ущерб; учат забота и труд.

Доблесть
115. Красят богатства, а добродетель счастливых рождает.
Если лишен ты богатств, доблесть обогатит.

Награда за доблесть
121. Кроме почета, награды за доблесть не дожидайся,
Чести хватает одной – доблесть не жаждет другой.

Науки
127. Дух пополняйте наукой, она навсегда сохранится,
Прочее очень легко гибели путь свой найдет.

Дружба
128. Дружбу надежно храни, коль ненастное время настанет,
С помощью дружба придет, лаской печаль облегчит.

Труд
134. Одолевают забота усердная, труд неусыпный,
Леность же сил лишена, с нею и трудность растет.

Умеренность
167. Нет, никогда не бывать тебе нищим, только довольствуйся
Тем, что природа дает нужного в жизни тебе.

Нравы
174. Искренней нежностью ласковых нравов добыть можно столько,
Сколько другою стезей приобрести и невмочь.

КОНСТАНТИН ДМИТРИЕВИЧ УШИНСКИЙ
Глава VIII
Воспитание и характер. Какую роль играет народность в воспитании?

Поставим же теперь воспитание лицом к лицу с многосложным организмом прирожденного характера, взлелеянного родным воздухом семейной сферы.

Здесь рождается вопрос, тоже не совсем еще решенный: должно ли воспитание, изучив вверенный ему характер, принять его природные особенности в основание своих действий, или оно может, но обращая внимания на природные задатки, создавать по своему собственному образцу *вторую природу* для человека?

Выполнение первой задачи весьма трудно, а для общественного воспитания, о котором мы говорим здесь, и новее невозможно. Оно требует такого глубокого изучения характера каждого воспитанника и такого уменья пользоваться природными наклонностями, которого никто, конечно, не станет требовать от воспитателя в общественном заведении. Лучший воспитатель, посвятивший себя всего на свое дело (а много ли таких?), подметит только немногие, более выдающиеся черты и редко доберется до их корня. Обыкновенно же практика образует в голове воспитателя несколько рубрик, под которые он будет потом подводить все представляющиеся ему детские характеры: «Этот мальчик туп, – говорит он, – этот мог бы заниматься, да ленив, этот со способностями, да рассеян, этот шаловлив, этот самолюбив, этот боится только наказания, этот зол, этот плакса» и т. д. Но каждая из этих черт, глупость, леность, злость и проч., может в двух различных натурах иметь совершенно различные корни и требовать от воспитателя совершенно различных мер. Корень этого различия скрывается так глубоко, что для открытия его требуются целые месяцы самой острой и постоянной наблюдательности и терпения. Легко сказать воспитателю: «Изучайте характер наших воспитанников, пользуйтесь их добрыми наклонностями, направляйте к добру те из них, которые, смотря по обстоятельствам, могут сделаться добрыми и дурными, и искореняйте, наконец, те, с которыми нечего более делать; но не легко найти такого воспитателя, который бы мог выполнить эти требования в обширном общественном заведении». Такое требование может только высказываться на торжественных актах, вместе с прочими фразами, не имеющими никакого практического значения; но на деле выполнение его в общественных заведениях оказывается невозможным. Все мы очень хорошо знаем, что не всякий воспитатель – Песталоцци и что известная масса воспитателей требуется для ежегодно приливающих новых поколений.

Гораздо легче держаться одного принятого идеала воспитания и, не обращая особенного внимания на мелкие различия характеров, стараться внести в них этот идеал: превратить его во вторую природу человека, искореняя все, что с ним несогласно.

Но если выполнение второй задачи не требует такой огромной наблюдательности, какая нужна для выполнения первой, зато она представляет непреодолимые препятствия, с другой стороны. Для того, чтобы воспитание могло создать для человека вторую природу, необходимо, чтобы идеи этого воспитания переходили в убеждения воспитанников, убеждения в привычки, а привычки в наклонности. Когда убеждение так вкоренилось в человеке, что он повинуется ему прежде, чем думает, что должен повиноваться, тогда только оно делается элементом его природы. Но кто не испытывал из нас па себе, как медленно и с каким трудом совершается такой процесс? Многие ли из нас могут похвалиться такой силой убеждений? По большей части убеждения, принятые памп в жизни и противоречащие нашим прирожденным наклонностям, живут в нас до самой смерти как нечто чуждое и принудительное, готовясь оставить нас при первом взрыве страсти.

Характеры, пересозданные к лучшему воспитанием и жизнью, имеют за собой великое достоинство открытия нового источника добра, но долго воды этого источника будут отзываться горечью своей неволи, и только, может быть, детям и внукам придется черпать из него бессознательно живительную влагу. Такой характер, созданный воспитанием и жизнью, никогда не может иметь той крепости и силы, которыми отличается прирожденный характер. Кроме того, воспитание, которому остается только развивать благородную и добрую натуру, совершает свое дело легко, скоро и создает почти без труда прекрасный, цельный и вместе с тем сильный характер.

Сила характера, независимо от его содержания, – сокровище ничем не заменимое. Она почерпается единственно из природных источников души, и воспитание должно более всего беречь эту силу, как основание всякого человеческого достоинства. Но всякая сила слепа. Она одинаково готова разрушать и творить, смотря по направлению, которое ей дано. Все решается наклонностями человека и теми убеждениями, которые приобрели в нем силу наклонностей. Воспитание должно просветить сознание человека, чтоб перед глазами его лежала ясно дорога добра. Но этого мало. Каждый из нас видит прямую дорогу, но многие ли могут похвалиться, что никогда не уклонялись от нее? Побеждать свои природные влечения каждую минуту – дело почти невозможное, если посреди этих влечений мы не находим себе помощника, который бы облегчал для нас победу над нашими дурными наклонностями и в то же время награждал бы нас за эту победу. К чести, природы человеческой должно сказать, что нет такого сердца, в котором бы не было бескорыстно-добрых побуждений; но им побуждения так разнообразны и иногда так глубоко скрыты, что не всегда легко отыскать их. Есть одна только общая для всех прирожденная наклонность; на которую всегда может рассчитывать воспитание: это то, что мы называем народностью. Как нет человека без самолюбия, так нет человека без любви к отечеству, и эта любовь дает воспитанию верный ключ к сердцу человека и могущественную опору для борьбы с его дурными природными, личными, семейными и родовыми наклонностями. Обращаясь к народности, воспитание всегда найдет ответ и содействие в живом и сильном чувстве человека, которое действует гораздо сильнее убеждения, принятого одним умом, или привычки, вкорененной страхом наказаний.

Но, кроме того, только народное воспитание является живым органом в историческом процессе народного развития. Что бы ни говорили утописты, но народность является до сих пор единственным источником жизни народа в истории. В силу особенности своей идеи, вносимой в историю, народ является в ней исторической личностью. До настоящего времени все развитие человечества основывается на этом разделении труда, и жизнь историческая подчиняется в этом отношении общим законам организма. Каждому народу суждено играть в истории свою особую роль, и если он позабыл эту роль, то должен удалиться со сцены: он более не нужен. История не терпит повторений. Народ без народности – тело без души, которому остается только подвергнуться закону разложения и уничтожиться в других телах, сохранивших свою самобытность. Особенность идеи есть принцип жизни. Наука же, идеи которой общи для всех, не жизнь, а одно сознание законов жизни, и парод только тогда поступает вполне в ведение науки, когда перестает жить. Идея его жизни, деланная его особым народом, поступает в общее наследство человечества; а тело его, – племя, которое его составляло, – потеряв свою особенность, разлагается и ассимилируется другими телами, не высказавшими еще своей последней идеи.

Но если народность является единственным источником исторической жизни государства, то само собой разумеется, что и отдельные члены его могут почерпать силы для своей *общественной* деятельности только в этом источнике. Каким же образом общественное воспитание, один из важнейших процессов общественной жизни, посредством которого новые поколения связываются общей духовной жизнью

с поколениями отжинающими, может отказаться от народности? Неужели, воспитывая в человеке будущего члена общества, оно оставит без развития именно ту сторону его характера, которая связывает его с обществом?

Что такое вся история народа, если процесс сознания той идеи, которая скрывается в его народности, выражение ее в исторических деяниях? Но это сознание совершается в единичных человеческих самосознаниях и, создаваясь из атомов, делается непреоборимой исторической силой. Чем сильнее в человеке народность, тем легче ему в самом себе рассмотреть ее требования, и что относится к великим историческим деятелям и великим народным писателям, которые подвигают периодами народное самосознание, то может быть приложено и к каждому члену общества. Для того ужо, чтобы понять великого человека пли сочувствовать народному писателю, необходимо носить в самом себе зародыш народности.

Общественное воспитание, которое укрепляет и развивает в человеке народность, развивая в то же время его ум и его самосознание, могущественно содействует развитию народного самосознания вообще; оно вносит свет дознания в тайники народного характера и оказывает сильное и благодетельное влияние на развитие общества, его языка, его литературы, его законов, словом, на всю его историю.

Общественное воспитание есть для народа его семейное воспитание. В семействе природа подготовляет в организме детей возможность повторения и дальнейшего развития характера родителей. Организм новых поколений в народе носит в себе возможность сохранения и дальнейшего развития исторического характера народа. Воспитанию приходится часто бороться с семейным характером человека; но его отношение к характеру народному – совершенно другое. Всякая живая историческая народность есть самое прекрасное создание божие на земле, и воспитанию остается только черпать из этого богатого и чистого источника.

Но разве народность не нуждается в исправлении? Разве нет народных недостатков, как и народных достоинств? Неужели воспитание должно укоренять упорство в англичанине, тщеславие в французе и т. д.?

Прежде всего, заметим, что судить о достоинствах и недостатках народа по нашим личным понятиям о качествах человека, втискивая идею народности в узкие рамки нашего идеала, никто не имеет права. Как бы высоко ни был развит отдельный человек, он всегда будет стоять ниже народа. История убеждает нас на каждом шагу, что понятия наши о достоинствах и недостатках неприложимы к целым народностям, и часто то, что кажется нам недостатком в народе, является оборотной и необходимой стороной его достоинств, условием его деятельности в истории.

Есть только один идеал совершенства, пред которым преклоняются все народности, это идеал, представляемый нам христианством. Все, чем человек, как человек, может и должен быть, выражено вполне в божественном учении, и воспитанию остается только, прежде всего и в основу всего, вкоренить вечные истины христианства. Оно дает жизнь и указывает высшую, цель всякому воспитанию, оно же и должно служить для воспитания каждого христианского народа источником всякого света и всякой истины. Это неугасимый светоч, идущий вечно, как огненный столб в пустыне, впереди человека и народов; за ним должно стремиться развитие всякой народности и всякое истинное воспитание, идущее вместе с народностью.

Но, выбрав целью нашей статьи одну народность воспитания, мы не говорим здесь о других его основах, тем более, что нет надобности доказывать, что всякое европейское общественное воспитание, если захочет быть народным, то прежде всего должно быть христианским3 потому что христианство, бесспорно, есть один из главнейших элементов образования у новых народов.

К этим двум основам общественного воспитания у каждого европейского народа присоединяется еще *третья,* о которой также мы не будем распространяться, потому что и она не входит в область нашей статьи. Эта третья основа есть *паука.* Развитие сознания, без сомнения, одна из главнейших целей воспитания, и истины науки являются орудием для этого развития.

Мы не говорим также и о технической части воспитания, которое должно но только дать знания человеку, но и уменье приложить эти знания к делу; но не говорим потому, что это не было целью нашей статьи, которая посвящена одной народности.

Но что, же такое народность в воспитании?

На этот вопрос мы уже ответили фактами, выставил в начале нашей статьи национальные особенности общественного воспитания у главнейших народов Европы. Народная идея воспитания сознается тем скорее и полнее, чем более семейным делом народа является общественное воспитание, чем более занимается им литература и общественное мнение, чем чаще вопросы его становятся доступными для всех общественными вопросами, близкими для каждого, как вопросы семейные.

Педагогическая литература, педагогические общества, частые поверки результатов воспитания, путешествия, предпринимаемые с педагогическими целями, живая связь между практиками-педагогами, педагогические журналы, а более всего теплое участие самого общества в доле общественного воспитания могут ускорить выражение и объяснение тех требований, выполнением которых достигается народность в общественном воспитании.

Сделаем теперь общий вывод из нашей статьи и перечислим одно за другим те положения, которые мы хотели доказать:

1) Общей системы народного воспитания для всех народов не существует, не только на практике, но и в теории, и германская педагогика не более, как теория немецкого воспитания.

2) У каждого народа своя особенная национальная система воспитания; а потому заимствование одним народом у другого воспитательных систем является невозможным.

3) Опыт других народов в деле воспитания есть драгоценное наследие для всех, но точно в том же смысле, в котором опыты всемирной истории принадлежат всем народам. Как нельзя жить по образцу другого народа, как бы заманчив ни был этот образен, точно так же нельзя воспитываться по чужой педагогической системе, как бы ни была она стройна и хорошо обдумана. Каждый народ в этом отношении должен пытать собственные свои силы.

4) Наука не должна быть смешиваема с воспитанием. Она обща для всех народов; но не для всех народов и не для всех людей составляет цель и результат жизни,

5) «Общественное воспитание не решает само вопросов жизни и не ведет за собой истории, но следует за ней. Но педагогика и не педагоги, но сам народ и его великие люди прокладывают дорогу в будущее: воспитание только идет, но этой дороге и, действуя заодно с другими общественными силами, помогает идти по ней отдельным личностями новым поколениям.

6) Общественное воспитание только тогда оказывается действительным, когда его вопросы становятся общественными вопросами для всех и семейными вопросами для каждого. Система общественного воспитания, вышедшая не из общественного убеждения, как бы хитро она пи была обдумана, окажется бессильной и не будет действовать ни на личный характер человека, ни па характер общества. Она может приготовлять техников; но никогда не будет воспитывать полезных и деятельных членов общества, и если они будут появляться, то независимо от воспитания.

7) Возбуждение общественного мнения в деле воспитания есть единственно прочная основа всяких улучшений по этой части: где пет общественного мнения

о воспитании, там нет и общественного воспитания, хотя может быть множество общественных учебных заведений.

Насколько мы доказали каждое из этих положений, предоставляем судить другим; мы желали только предложить вопросы и будем считать себя счастливыми, если эти вопросы вызовут мнения других.

М.І. КАСЬПЯРОВІЧ
Асьветнае краязнаўства

Тэрмін “асьветнае” краязнаўства мы высоўваем затым, што разуменьне <школьнае> для данага стану справы не ахоплівае патрэбнага зьместу. Школьнае краязнаўства – гэта тое, што праводзіцца школаю; асьветнае – усімі ўстановамі народнае асьветы – дашкольнымі, школьнымі, прафасьветнымі і палітычна-асьветнымі. Такім чынам, школьнае краязнаўства зьяўляецца часткаю агульнага, асьветнага.

Ва ўсіх нашых школах выкладаньне павінна весьціся згодна прынцыпаў: ад блізкага да далёкага, ад знаёмага да незнаёмага, ад данага запасу ўспрыйманьняў і ведаў вучня да ўскладаньня, паглыбленьня і пашырэньня яго сьветаааагляду. Затым у дашкольных установах, пачатковых, першым канцэнтры сямігадовых, для малапісьменных і інш. школах зьместам працы павінна быць акаляючае жыцьцё, якое паступова пашырае свае межы да сусьветнага жыцьця ў вышэйшых тыпах школ, але і ў іх захоўвае параўнаньне з акаляючым жыцьцём. Гэта-ж патрабуе і найноўшая пэдагогіка і ўрадавыя праграмы. Значыць, уся праца дашкольных устаноў і школ па пазнаньні законаў жыцьця і спосабаў іх скарыстаньня павінна праводзіцца на мясцовым матар’яле. Калі ў агульным краязнаўстве важны вынікі працы, дык у школьным – сама праца; школа мае мэтаю ня даць вынікі вывучэньня краю, а навучыць дзяцей тварыць жыцьцё на працы, на вывучэньні гэтага жыцьця ў акаляючых умовах. Гэты працэс працы школы, як вядома, цягнецца праз усе гады, і затым матар’ялы атрымліваюцца ўсё новыя і новыя, бягучыя, тады, як у музэях, напрыклад, яны больш-менш сталыя.

Клюбы, народныя дамы, хаты-чытальні і г.д. у дасягненьні свае асноўныя мэты – прыцягнення шырокіх гушчаў працоўных да савецкага будаўніцтва праз павышэньне іх культурнага ўзроўню і г.д. – таксама павінны грунтаваць сваю працу на акаляючым жыцьці. Канкрэтнае мысьленьне селяніна ня можа абхапіць тыя ці іншыя адцягненыя разуменьні, пытаньні, ня зьвязаныя непасрэдна з яго асобаю, жыцьцём без параўнаньня з блізкім і знаёмым, бяз сувязі з яго (селяніна, работніка) уласнымі інтарэсамі і т.п. Плякаты, дыяграмы і інш. з мясцовай вытворчасьці жыцьця, а не ўсясьветнага без параўнаньня з мясцовым; насьценныя раённыя, акруговыя газэты, адбіваючыя мясцовае жыцьцё, навіны сьвету без зьвязаньня з дадзеным краем; музэй мясцовых грунтаў, расьлін і інш. – усё гэта павінна быць выходным пунктам працы з селянінам і работнікам. Яны шмат ведаюць і ня трэба іх навучаць, а ўсьвядоміць, сыстэматызаваць, пашырыць і паглыбіць іх веды. Значыць, таксама, як і ў школе, трэба выходзіць з таго, што складае інтэлект селяніна і работніка. Але затое тут мае большае значэньне ня толькі праца, але і вынікі яе.

Такім чынам, асьветнае краязнаўства мае мэтаю адно адукацыйнае і выхаваўчае значэньне яго, але яно ня можа дасягнуць сваіх мэтаў бяз сувязі з навуковым і грамадзкім. Адтуль яно павінна атрымліваць вывады, падагуленьні і г.д., каб не паўтараць часамі працы папярэднікаў (асабліва гэта важана для настаўнікаў, загадчыкаў і г.д.), а грамадзскія і навуковыя краязнаўчыя інструкцыі ня могуць не скарыстаць нагляданьняў і інш. матар’ялаў асьветных устаноў.

К. ШАПЯЛЕВІЧ
Організацыя і змест працы школьна-краязнаўчых гурткоў

Цікавасьць да краязнаўства з боку нашых школ з кожным годам расьце. Аб гэтым сьведчаць тыя гурткі юных краязнаўцаў, якія ёсьць амаль што пры кожнай школе. А тым часам мы ня маем яшчэ сталых паказаньняў, што могуць і павіны зрабіць у галіне краязнаўства гэтыя гурткі як і у якім абхопе могуць дзеці выпаўніць гэтую працу, якія вынікі могуць быць з гэтай працы і г.д. Школьна-краязнаўчыя гурткі вельмі часта бяруцца за працу, якая ня можа іх зацікавіць і, з гэтай прычыны, часта яе кідаюць. Каб дапамагчы кіраўніку школьна-краязнаўчага гуртка організаваць працу юных краязнаўцаў, вызначыць зьмест гэтай працы, мець ад яе вынік, школьная сэкцыя Менскага Акруговага Таварыства Краязнаўства намячае шэраг тэм, якія мажліва, па яго думцы, можна скарыстаць цалкам ці у зьмененым і скарочаным выглядзе.

Трэба зазначыць, што з пададзенага ніжэй спісу тэм, школьна-краязнаўчы гурток можа ўзяць для распрацоўкі адну, дзьве, тры тэмы адлажыўшы рэшту тэмы на іншы час. Апрача таго, мажліва, што гэты спіс тэм навядзе думку кіраўніка школьна-краязнаўчага гуртка на выбар зусім іншай тэмы, якая будзе мець вялікае значэньне ў жыцьці школы і данага раёну на працягу некалькіх гадоў.

Бяручыся за распрацоўку вылучаных тэм, кіраўнік павінен выклікаць да іх зацікаўленасьць у вучняў.

...Культурна-гаспадарчая частка.

13) Сучасны быт рабочага (пэўнага прадпрыемства), рабочага пэўнага колгасу, бедняка, саматужніка, служачага і інш. Забясьпечанасьць (дастатак). Санітарны стан кватэры. Працоўны дзень (будні) і дзень адпачынку (сьвят). Скарыстаньне дня адпачынку (рэволюцыйнага і рэлігійнага сьвята). Культурныя запатрабаваньні (гульні, забавы). Праявы новага быту. Забабоннасьць і якая. Запіс песень, баек.

14) Параўнаньне быту селяніна з бытам рабочага, саматужніка, служачага і наадварот. (Заняткі дома. Працоўны дзень. Правядзеньне адпачынку. Культурныя запатрабаваньні).

Взято из источника: Орлова А.П., Андрущенко Н.Ю. История социальной педагогики. – Минск: «ИВЦ Минфина», 2019.

БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Аб значэнні працы ў фарміраванні асобы і працавітасці як нацыянальнай рысе характару:

“Дзе быць, там трэба рабіць”,
“Добра працуеш – павагу маеш”,
“Дзе рукі і ахвота, там вялікая работа”,
“Дзе справа, там і слава”,
“Душу і сэрца ў работу ўкладзі, кожнай секундай у працы даражы”,
“Для здаровага чалавека праца лепшы доктар”,
“Праца здароўя не адбірае”,
“Не на адну хваробу праца лепшы доктар”,
“Без працы не будзеш есці калачы”,
“Вясенні дзень год корміць”,
“Працаваць не любіш, чалавекам не будзеш”,
“Усе жывое трудзіцца”,
“Хто з работай дружыць, той жыве і не тужыць”,
“Хто не ляніцца, той справай сваёй ганарыцца”.

Аб ролі Радзімы ў фарміраванні асобы і патрыятызме:

"Дораг той куток, дзе рэзалі пупок",
"Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы",
"У сваім краі, як у раі",
"Дайду да свайго роду, хоць праз воду",
"З роднай зямлі памры – не сыходзь",
"Усякая птушка сваё гняздо бароніць",
"За родны край галаву аддай",
"Хто страціў радзіму, той плача ўсё жыццё",
"Лепей у сваіх людзях з голаду памерці, чым на чужыне золата збіраць",
"Дома і салома ядома, а на чужыне і гарачы тук стыне",
"З роднага боку і варона мілая",
"На чужой старане і вясна не красна",
"Дарагая тая хатка, дзе радзіла мяне матка",
"На роднай зямлі – як на камлі",
"У родным лесе і куст родны".

Аб гуманнасці, чалавечнасці і сумленнасці ў фарміраванні асобы:

"Не цані чалавека па твары, а цані па душы",
"Добрая слава даражэйшая за багацце",
"Каб добра з людзьмі жыць, не трэба каменя за пазухай насіць",
"Чаго сабе не хочаш, таго і другому не зыч",
"Трэба з людзьмі па-людску жыць",
"Як гукнеш, так і адгукнецца",
"Як ты да людзей, так і людзі да цябе",
"Шануй людзей, то і цябе пашануюць",
"Пажыві для людзей, пажывуць і для цябе".

Аб чэснасці і праўдзівасці ў фарміраванні асобы:

"На праўдзе свет стаіць",
"Хлеб-соль еш, а праўду рэж",
"Праўда наверх выйдзе",
"Умей праўду сказаць, а любі праўду паслухаць",
"Лепш хай праўда спаліць, чым ліха пахваліць,
"Усё тайнае стане яўным",
"Праўда даражэй за грошы",
"Праўда добрымі людзьмі жыве",
"Не той чалавек, што грошы мае, а той чалавек, што няпраўды не мае".

Аб павазе да людзей, да бацькоў у фарміраванні асобы:

"Шануй людзей, то і цябе пашануюць",
"Лепш паважаць, чым зневажаць",
"Як паклічаш, так і адгукнецца",
"Пажыві для людзей, пажывуць і для цябе",
"Бацькоў любі, старых паважай",
"Шануй бацьку з маткаю: другіх не знойдзеш",
"Няма лепшай дружачкі, як родная матка",
"Усяго за грошы купіш, апроч бацькі-маці",
"Без маці і сонца не грэе",

“Без маці нешчаслівыя дзеткі”,
“Няма такой крамы, што купляюць мамы”,
“Дарагая не татава хата, а сам тата”,
“Шануй старое, як дзіця малое”,
“Хто бацьку шануе, той сабе неба гатуе”,
“Хай таму дзіцятку язык адваліцца, калі на людзях бацьку няславіць”,
“Бацькоў слухаць – гора не ведаць”.

Аб дабрыні ў фарміраванні асобы:
“Добрага добра і ўспамінаюць”,
“Добры чалавек і сабакі дражніць не будзе”,
“Добраму чалавечку добра і ў запечку”,
“Лепей на свет не радзіцца, як ліхім чалавекам быць”,
“Хто добрага чалавека мінае, той шчасця не мае”,
“Добры чалавек, параіўшы, не шкадуе”,
“Ад добрых слоў язык не адсохне”,
“Трэба знаць, дзе што сказаць”,
“Трэба ведаць, калі сказаць, а калі памаўчаць”,
“Слухай многа, а гавары мала”,
“Ад слова горш балюча, чым ад рукі”,
“Спачатку падумай, потым гавары”,
“Рана загаіцца, а злое слова ніколі”,
“Добрае слова лепш за багацце”,
“Пакуль ты яму слова, дык ён табе дзесяць”,
“Бывае свой язык горш за ліхога суседа”,
“Добры чалавек і жывёлу шкадуе”.

Аб гонары і пачуцці ўласнай годнасці ў фарміраванні асобы:
“Чэсць даражэй за грошы”,
“Беражы адзенне знову, а чэсць змоладу”,
“Чэсць дзявочае шчасце беражэ”,
“Сам сябе не хвалі, няхай людзі пахваляць”,
“Наперад не хваліся”.

БЕЛАРУСКІЯ НАРОДНЫЯ СВЯТЫ І АБРАДЫ

Вялікдзень (рэлігійнае свята)

Веснавое свята старажытных славян у гонар сонца, абуджэння прыроды і надыходу “вялікіх дзён” палявых работ; пазней да яго прымеркавана галоўнае хрысціянскае свята – “уваскрэсенне” распятага Хрыста. У залежнасці ад месячнага календара дадзенае свята прыпадае на час ад 4 красавіка да 8 мая. Вялікдзень быў адным з самых радасных свят у жыцці земляроба, якое адзначалі вельмі ўрачыста: гатавалі шмат святочных страў, галоўнымі з якіх былі фарбаваныя яйкі – сімвал добрага здароўя ў сям’і і працягу рода – і велікодны каравай – сімвал сямейнага дабрабыту і надзея на добры ўраджай [калі каравай атрымоўваўся высокім і пышным]. У гэты дзень было традыцыйным хаджэнне валачобнікаў, якія ў першы дзень свята спявалі песні з пажаданнем селяніну і яго сям’і плёну на ніве, прыплоду ў статку, добрага здароўя, шчаслівай долі. Традыцыйным у беларусаў з’яўляўся абмен фарбаванымі яйкамі паміж сваякамі і суседзямі і частаванне іх велікодным караваем.

Абрад заворвання альбо першай баразны

Дадзены абрад належыць да разнавіднасці земляробчых і звязаны з пачаткам веснавых палявых работ. Заворванне прыходзілася на канец красавіка – пачатак мая і прымяркоўвалася да народнага календара, згодна са шматлікімі феналагічнымі прыкметамі: цвіценнем пэўных раслін, прылётам з выраю птушак, станам глебы, надвор'я і інш. Першы выхад у поле быў святам і суправаджаўся комплексам сімвалічна значымых абрадавых дзеянняў, звычаяў, павер'яў. Араты ўставаў на золку, прыбіраўся ў чыстае святочнае адзенне і адпраўляўся з сахою ў поле. Ён абавязкова павінен быў прынесці з сабой рытуальны хлеб і ваду (своеасаблівыя абярэгі супраць нежаданых сустрэч і дурнога вока), якія павінны былі перадаць узноўленым палеткам сваю жыццёвую сілу, каб увосень гаспадар атрымаў добры ўраджай. Часта разам з вадой і хлебам бралі з сабой соль, велікодныя яйкі, мяса, якія трэба было з'есці на мяжы поля, а косці і шкарлупінне тут жа закапаць (дадзеныя магічныя дзеянні спрыялі добраму ўраджаю). Абрадавыя дзеянні ў гэты дзень не міналі і хатнюю жывёлу – коней або валоў. Іх акраплялі крынічнай вадой перад выхадам у поле, каб жывёла была моцнай і вынослівай на працягу ўсяго сельскагаспадарчага цыкла, або качалі на спіне каня курынае яйка, прыгаворваючы: "Будзь мой конь гладак і повін, як яйцо". Гаспадар у гэты дзень нядоўга працаваў, бо дома яго чакаў святочна накрыты стол і сям'я, з якой ён павінен адзначыць свята. У цэнтры стала абавязкова прысутнічала абрадавае печыва ў выглядзе сахі, сярпа і іншых сельскагаспадарчых прылад, што павінна было надаць фізічнай моцы гаспадару і яго сям'і, каб даглядаць зямлю і будучы ўраджай.

Запросіны (рытуал)

Дадзены рытуал суправаджаўся пэўнымі прыгаворамі і сімвалічнымі дзеяннямі, якія выконваліся маладой разам са старшай дружкай, маладым з дружком, бацькамі маладых, а таксама малымі хлопчыкамі (прасатымі або пазыватымі). Бацькі маладых запрашалі сваякоў і блізкіх знаёмых (да сваякоў, якія жылі ў суседніх вёсках, бацькі маглі не ехаць, а праз каго-небудзь пасылалі ім хлеб, які сімвалізаваў запрашэнне). Найбольш урачыстыя запрашэнні адбываліся, пачынаючы з чацвярга напярэдадні вяселля і да нядзелі раніцай, калі маладая ў святочным уборы з хлебам, завернутым у хустку і прывязаным да рукі ручніком або хусткай, за якую яе вяла таксама святочна прыбраная дружка, ішлі запрашаць аднавяскоўцаў, а часам і некаторых жыхароў навакольных вёсак. Увайшоўшы ў хату, маладая з дружкай тройчы кланяліся покуці, дзяжы, гаспадару, гаспадыні, усім прысутным, цалавалі старэйшых у руку, а маладзейшых у твар. Першай гэта рабіла нявеста, прыгаворваючы: "Выбачайце, даруйце, можа вам калі-кольвек што кепскае зрабіла або сказала або вашай старасці не пашанавала – будзьце так добрыя, прабачце мне ўсенька". Прысутныя таксама адказвалі спецыяльным прыгаворам, у якім яе прабачалі і жадалі ўсяго найлепшага. Затым нявеста сціпла прыгаворвала: "Прашу міласці ка мне на вяселле, на хлеб-соль, на каравай і на ўсё, што бог пашле". Атрымаўшы адказ: "Няхай гасподзь памагае" – маладая яшчэ двойчы паўтарала свой паклон у знак удзячнасці за пажаданні і клала на стол прынесены хлеб, гаспадары яго замянялі сваім, які маладая, выходзячы, забірала. Пры ўваходзе ў хату нявеста дзверы не зачыняла, а па выхадзе цягнула ручнікі па зямлі, што сімвалізавала хуткі выхад дачок гаспадара замуж (выходзячы з хаты, нявеста таксама пакідала дзверы адчыненымі, каб яе сяброўка хутка выйшла замуж). З такім цырыманіялам нявеста абходзіла ўсе хаты, незалежна ад асабістых узаемаадносін іх гаспадароў з бацькамі маладой, нават калі яны былі ў сварцы. Кланялася і запрашала адпаведным чынам на вяселле ўсіх сустрэчных незалежна ад іх сацыяльнага становішча, узросту і веравызнання. У час запросін нявесту надзялялі ручайкамі лёну, воўнай,

маткамі нітак, палатном і інш. Запрашаць на каравай звычайна ішла маці нявесты, ужываючы адпаведныя словы запрашэння і кланяючыся ўсім разам. У якасці паўторных запрашальнікаў часта выступалі хлопцы-прасатыя, якія не заходзячы ў хату, выкрыквалі пад акном запрашэнні ад імя маладых і іх бацькоў.

Масленіца (свята сінкрэтычнае)

Комплекс звычаяў і абрадаў веснавога перыяду асабліва багаты і разнастайны, да якіх непасрэдна прымыкалі абрады і звычаі Масленіцы (Масленкі) – гадавога свята, якое адзначалася як праводзіны зімы і сустрэча вясны, звязанага з культам прыроды (адраджэннем пладаносных сіл зямлі). Масленічны тыдзень (ад панядзелка да нядзелі) называюць у народзе Масленым, або Сырным, тыднем, падчас якога традыцыйнымі стравамі былі масленыя (добра змазаныя або здобраныя маслам) бліны і аладкі, сыр. У часы паганства гэта ежа на Маслены тыдзень мела абрадавы сэнс: бліны і аладкі сімвалізавалі Сонца – галоўнае свяціла, што сваёй энергіяй і цеплынёй растаплівала снягі, гэтак жа як гарачыя бліны ці аладкі масла; сыр сімвалізаваў сабой гурбы снега, таму кожны беларус, які спажываў ў Маслены тыдзень сыр, “спрыяў” таянню снягоў і хутчэйшаму прыходу вясны. Менавіта сытнай ежы надаваўся магічны сэнс для таго, каб паўплываць на добры зыход новага працоўнага года, што пачынаўся з прыходам вясны.

Непасрэдна святкаванне Масленіцы пачыналася ў чацвер і працягвалася некалькі дзён. Падчас свята наладжваліся шматлікія народныя гулянні: гушканне на арэлях (каб быў доўгім лён), катанне на санках са снегавых гор, спяванне масленічных песень працоўна-земляробчай, жартоўна-бытавой і гарэзліва-любоўнай тэматыкі. Абавязковай умовай Масленіцы было наладжванне ў час гулянняў праверкі спрыту і здольнасцей юнакоў: аб’язджанне маладых коней і валоў, узбіранне на гладкі слуп, папярэдне абліты вадой і замарожаны, з колам уверсе, на якое прывязвалі падарункі (самы спрытны мог разлічваць на адзін з падарункаў, калі дакранецца да яго рукой). Адбываліся падчас свята разнастайныя народныя ігрышчы. Таксама існаваў звычай цягання хлопцамі “калодкі” па сяле з абавязковым заходам у хату, дзе была сталая дзяўчына, якая павінна была іх пачаставаць, каб спадзявацца на добрае замужжа ў гэтым годзе. Не прыпыніцца з “калодкай” перад хатай дзяўчыны лічылася знявагай да яе. Выконваўся абрад наведвання бабкі-павітухі, каб дзеткі, якіх калісьці яна прымала, былі здаровымі і шчаслівымі і каб заручыцца дапамогай бабкі, калі гэта будзе неабходна.

Абрад спальвання чучала зімы, што меў месца падчас святкавання Масленіцы, меў магічна-ачышчальны характар, бо агонь у старажытных славянскіх народаў быў падобны да сонца – ён таксама даваў цяпло і святло, – а яшчэ агонь сімвалізаваў сабой пераўтварэнне, бо звязваў свет мёртвых і жывых. У дадзеным абрадзе агонь выконваў функцыю развітання з зімою (пераводзіў яе ў разрад мёртвых – праз спальванне чучала зімы), а таксама – функцыю заклікання вясны праз выдзяленне цяпла і святла. Згодна з абрадам, вакол агню, у якім гарэла чучала, вадзілі карагоды і спявалі развітальныя песні зіме і песні-заклікі на хуткі прыход вясны.

Учебное издание

ФОРМИРОВАНИЕ
НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ:
ПРОГРАММЫ, АНТОЛОГИЯ

Методические рекомендации

Составители:
МИХАЙЛОВА Елена Леонидовна
АНДРУЩЕНКО Наталья Юрьевна
КОРОЛЬКОВА Лариса Викторовна

Технический редактор *Г.В. Разбоева*
Компьютерный дизайн *Л.В. Рудницкая*

Подписано в печать 25.03.2025. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Бумага офсетная.
Усл. печ. л. 3,25. Уч.-изд. л. 3,81. Тираж 35 экз. Заказ 32.

Издатель и полиграфическое исполнение – учреждение образования
«Витебский государственный университет имени П.М. Машерова».

Свидетельство о государственной регистрации в качестве издателя,
изготовителя, распространителя печатных изданий
№ 1/255 от 31.03.2014.

Отпечатано на ризографе учреждения образования
«Витебский государственный университет имени П.М. Машерова».
210038, г. Витебск, Московский проспект, 33.